արձանագրութիւնք կը ցուցնեն՝ որ յունական կրթութիւնը Ղ. եւ նաեւ Ջ. դարուն գեռ կ'ազդէր Հայոց վրայ. իսկ Սերէոսի եւ Դ. դարու երկու հայ պատմագրաց տեղեկութիւնքը կը ցուցնեն՝ թէ ինչպէս Գ. Գրիգորիս Գ. այս յարաբերութիւնն ուելի եւս ամրապնդեց Ղ. դարուն։ Այս յարաբերութեանց ամենէն մեծ ապացոյցն է Գիւտ Կարթուղեկոսին (465—475) առ Պերոզ արքայից արքայ գրած նամակը, ինչպէս Փարպեցի կը հաղորդէ[1], յորում Գիւտ՝ Յունաց հետ ունեցած յարաբերութեան համար կ'ըսէ. "Այլ որ ասենդ, թէ երթեւեկք նորա ի Հռոմ, ոչ ըստ դորա կարծեաց եւ խօսիցն "այդպէս են իրքն. քանզի սուտ է. այլ վասն զի զդպրութիւն գիտութեանս մերոյ եւ "զեմաստ բանաւոր ուսմանց՝ յաշխարհին Հռոմոց ուսեալ եմ, եւ են իմ անդ ծանօթք "բազում եւ ուսումնակիցք, այլ եւ զկերպարան հանդերձիցս զոր ունիմքս մեք՝ անտի "գնեմք. վասն զի եւ ոչ յայլ աշխարհի գտանի սա ուրեք՝ բայց անդ, հարկաւորիմք անտի "գնել զայս ըստ ժամանակին պիտոյից։" Ինչ որ հոս գիտութեանց եւ զգեստուց համար կ'ըսուի, կ'արժէ նաեւ ճարտարապետութեան համար։ Եւ յիշեալ խոյակաց քննութիւնը ցուցուց որ նաեւ Գերսէս Գ. օրերով բիւզանդական գեղարուեստն էր որ ձեւերն եւ նաեւ ճարտարապետներ փոխ տուաւ Հայոց։ Բայց նախ քան բիւզանդական արուեստին ազդեցութեան պատմութիւնը շարունակելը՝ կը սկսիմ իմ գլխաւոր նպատակս՝ Էջմիածնի Ընտարանին հետազօտութիւնը, որուն մէջ բաց ի բիւզանդականէն պիտի գտնենք որ երկրորդ կրթութեան շրջան մ'ալ արդիւնաշատ սերմանք ցանած է հայ ազգին մէջ։

[1] Պատմութիւն Հայոց. հրատ. Վենետիկ, 1873. էջ 344։

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՔՆԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏԻՆ ՀԻԴՐՈԹԵՐԱՊԻԱՆ ԳԻՐՔԸ

Վէօրիսհոֆէն, 20 Մարտ, 1891։

Վէօրիսհոֆէն. անծանօթ անուն մը, որ աշխարհացոյց տախտակներու վրայ ցայժմ չ'երեւար։ կը մնար անծանօթ եւ անյիշատակ պատերէրայի այս ընչին գիւղիկն, եթէ Քնայբ չըլլար գիւղին ժողովրդապետը։

Հազիւ հինգ տարի յառաջ (1886) Վէօրիսհոֆէնի (Միւնխէնէ 2½ ժամ հեռու՝ շոգեկառքով) ժողովրդապետն՝ Սեբաստիան Քնայբ (Kneipp) հրատարակեց "Դիմ լուացմունքս" (Meine Wasserkur) անուամբ գիրքը. գիւղն եւ ժողովրդապետին անունն սկսաւ ամէն եւրոպական լրագրաց մէջ շրջան ընել, յոմանց համակրական եւ յոմանց հենդնական ակնարկ ընդունելով։ Սակայն այս իրականութիւն է՝ որ Քնայբի գիրքն 1890ին վերջն արդէն 24* տպագրութիւնը տեսաւ. Քնայբի հրաշալիքներ պատմողները շատցան եւ այս օրս շատ սակաւք են կասկածողք. իսկ Վէօրիսհոֆէնէ դարձողք միայն զարմանալի բժշկութիւններ պատմել գիտեն, որ եղած է իրենց անձին եւ այլոց վրայ՝ միայն եւ միայն ամենապարզ միջոցով մը, ջրով՝ որ այնչափ մեծ դեր կը կատարէ մարդութեան մէջ։

Քնայբ 70 ամեայ ծերունի ժողովրդապետն երիտասարդութեան ժամանակ նիհար, թոքախտաւոր եւ իրրեւ կենդանի-մեռեալ մէկն էր, որ պատճառաւ անկարելի էր եղած իրեն քահանայական կոչման կարեւոր ուսումներն յառաջ տանիլ։ Գիւղական տնէ սերած՝ քաջ գիտակ բնական երեւոյթներու, կը սկսի հիւանդագին երիտասարդը խորհիլ իւր թախծութեանը մէջ՝ թէ ինչու բաղն ու սագը ջուր կը սիրէ, ինչու թռչունն օրը շատ անգամ բաղանիք կ'ընէ, ինչու ձին ու եղն պէտք է ջրոյ մէջ լուանալ, ինչու երբ երեսնիս լուանք կենդանութիւն կը զգանք ի մեզ։ Այս միջոցին ձեռքը կ'իյնայ տետր մը, որ ջրային լուացմանց վրայ կը խօսէր. սակայն այնպիսի գժնդակ եղանակներու վրայ, որ կարդացողին վրայ սարսուռ կը բերէ։ կը փորձէ առողջութեան բաղձանքէն զրաչեալ՝ կէս տարի

մ՝ամբողջ, սակայն օգուտ մը չի տեսներ, բայց եւ ոչ ալ վնաս։ Կը շարունակէ լուացմունքն՝ աւելի եղանակաւորելով, եւ նոյն խորհուրդը կու տայ իւր մէկ ընկերին, որ իրմէ աւելի հիւանդոտ էր։ Ընկերն կը հետեւի իւր նշանակած եղանակին, եւ կը բժշկուի. ընկերին բժշկութեան կը յաջողիդ իւրն, եւ այսօր երկուքն ալ հասակակից կ՝ապրին հսկայ զրաւոր մարմնով, որոց կենաց տեւողութիւնը քանի մ՝ամիս միայն շնորհել բարեհաճած էին ուսեալ բժիշկները։

Քնայբ 30 տարիէ ի վեր ամենօրեայ փորձառութեամբն եւ իրական օրինակներով տեսած է որ ամէն հիւանդութեանց աղբիւրն արիւն է։ Եթէ՝ կ՝ըսէ, մարմնոյ մէջը կամ դուրսն կայ որեւէ անկանոնութիւն մը, թէ ջղաց, թէ թոքի եւ թէ մարմնոյ որեւէ արտաքին մասին վրայ, գիտցիր որ արիւնն է զայն յառաջ բերողն իւր անհաւասար, վնասակար, անկանոն բաղադրութեամբը։ Պէտք է աւելորդն, վնասակարը լուալ հանել, եւ ահա մարմինը կ՝առողջանայ։ Եւ ամենեւին զարմանք չէ որ արտաքին լուացումը ներքին մաքրութիւն յառաջ կը բերէ. միթէ ջրով չե՞նք լուանար մարմնոյ արտաքին ազտերը. նոյն ջուրն իւր լուծիչ եւ սրբիչ ազդեցութիւնը հետզհետէ կը ներգործէ նաեւ մարմնոյ մէջ եւ կը սկսի՝

1. Հիւանդութիւնն արեան մէջ լուծել,
2. Լուծածն անջատել,
3. Մաքուր արիւնն իւր կանոնաւոր շրջանին բերել, եւ
4. Տկարացեալ ու անօթի գործարաններուն նոր գործունէութիւն տալ։

Այս է Քնայբի ջրաբուժական գարմանին տեսականը՝ théorie։ Իսկ գործնականը։ Նոյնպէս պարզ։

Որոնք որ Քնայբի լուացմանց եղանակին ծանօթ չեն՝ կարող են դիւրաւ նախապաշարուիլ "Հացի խնդրի" համար գրող բժիշկներէն, զարհուրելի մարտիրոսութիւն նկատելով Քնայբի լուացմունքն՝ իբր թէ ձկանց պէս միայն ջրոյ մէջ պէտք է մնալ, եւ եթէ անօթի ես՝ ամենաչքաւոր աղքատին չոր պատառիկն անգամ չկարենաս բերանդ դնել։ Եւ, որոնք միայն ի վնաս մարդկութեան յօգեալ ստութիւնք են։ Քնայբ իւրաքանչիւր բնութեան համեմատ գիտէ իւր ջուրը ջերմացընել եւ սառեցընել, առաւելագոյն եւ նուազագոյն. իսկ կերակրոյ հրաման կու տայ որչափ անորոշակ կը ներէ, միայն պարզ, բնական, առանց համեմունց, ածնասոյս աղիւ համեմեալ ըլլան. գինին կամ գարեջուրն այնչափ օգուտ չունի առողջ անձանց, որչափ ջուրն ու պտուղն։ Եւ ով որ մի անգամ այս լուացմամբ զգացած մարմնոյ կազդուրումն ու զօրութիւնն եւ վաստակած առողջութիւնը կը տեսնէ, այնուհետեւ դժուարութեան եւ ոչ իսկ հետք մը կը նշմարէ։

Տեսնենք համառօտիւ այս լուացմունքն ուարդիւնքը։

Վէօրիսհոֆէն եկողն (Փիւնխէնէ Վէօրիսհոֆէն 3—4 մարքով կարելի է գալ) իրեն բնակարան մը գտնելէն ետեւ՝ առաջին գործը կ՝ըլլայ ժողովրդապետին ներկայանալ. ժողովրդապետն առտու 2 ժամ եւ կէսօրէն ետեւ 3 ժամ որոշած է առ այս. բայց ամէն օր հանող հիւանդաց թիւն այնչափ սաստուր է, որ այս ժամանակը պահել անկարելի կ՝ըլլայ, մանաւանդ ամառն։ Քնայբ ակնթարթ մը միայն աչքը կը բեւեռէ հիւանդին, որ նոյն միջոցին կը մեկնէ իւր ցաւերն որչափ եւ կ՝ուզէ, եւ արդէն սկսած կ՝ըլլայ Քնայբ դեղագիրը գրել տալ աւընթերակաց բժշկին. այս գործողութիւնն 1—2 վայրկեան հազիւ կը տեւէ։ Զմոռնամ ըսելու՝ որ միշտ առ նուազն հինգ բժիշկ այլեւայլ տեղերէ ներկայ են ուսումնասիրելու Քնայբեան դրութիւնը։ Հիւանդը կ՝ընդունի օրինակի համար այսպիսի դեղագիր մը՝

Սրունից լոգանք	կռնակի լոգանք
Ծնկաց լոգանք	„ „
Սրունից լոգանք	Ուսոց լոգանք
Ջրոյ մէջ գնալ	Սրունից լոգանք։

Եթէ մէկուն վիճակեցաւ այսպիսի դեղագիր մը, կէսօրէն յառաջ սրունից եւ կէսօրէն ետքը կռնակի լոգանք պիտի ընէ, յաջորդ օրն երկրորդ կարգը, եւն։ Սրունից լոգանաց համար, զոր օրինակ՝ ուրիշ բան չունի ընելիք եթէ ոչ ցուրտ ջրոյ մէջ մնալ մերկասրուն ցծունկն. ջուրն որչափ ցուրտ, նոյնչափ լաւ է, (եթէ այլազգ չի տրամադրեր,) եւ ետեւէն երեք ցնցուղ ցուրտ ջուր մէջքին վրայ դէպ ի վար ընդունիլ, երկուքը

ՍԵԲԱՍՏԻԱՆ ՀՆԱՑԻ

digitised by A.R.A.R.@

ցնցոց բերանով (բայց ոչ ցնցղակերպ ծակոտիքով) եւ վերջինը մեծ բերնէն։ Ան հիշապէս դուրս կ'ելլուի եւ առանց չորցընելու մարմինը՝ չոր ճերմկեղէն կը հագնուի. այնուհետեւ կէս ժամ բաց օդոյ մէջ պտտելու է։ Զգեստը հանելն, լուացուելն ու հագուելն 3—4 վայրկենէ աւելի պէտք չէ տեւել։ Միւս լոգանքներն ալ այս կարգի են։ Էական պայմաններէն է որ ստամոքսը լեցուն չըլլայ եւ ոչ բոլորովին դատարկ, լուացմունքէ յառաջ մարմինը քիչ մը տաք ըլլայ, որ վախճանաւ վեր ի վայր արագ քալելու է քանի մը վայրկեան, բայց միայն չքրտնի մարմինը։ Լուացմունքն արագ ըլլայ եւ յետոյ ջուրը չչորցուի, այլ չոր ճերմկեղէն հագնուի, եւ այնուհետեւ ի սկզբան արագ՝ յետոյ հանդարտ կէս ժամու չափ քալուի։ Շատ պարագայից մէջ հակառակ վարմունքը վնասակար կ'ըլլայ։ Այս մէկ տեսակն է. կան ուրիշ տեսակ լուացմունքներ, ցուրտ պատատանքներ եւ այլն ըստ պիտոյից կազմածներն։

Վէօրիսհոֆէն եկողը կը տեսնէ հարիւրաւոր քաղաքացիներ, եկեղեցականներ, որոնք կարծես ծանրակշիռ գործոյ մը համար արագ արագ կը փութան անդադար, ոմանք հողաթափ ի ձեռին եւ բոկոտն թաց խոտերու վրայ ուրախութեամբ կը շրջին, զոր շատ կը յանձնէ Քնայբ։ Այսպիսի պարզ բաղանիք մը մէկ ամսուան համար աւելի արժան կու գայ Վէօրիսհոֆէնի մէջ, քան նշանաւոր բժիշկի մը մէկ այցելութեան գինը։ Ժողովրդապետը մէկ դանկ չ'առնուր, ջուրն առատ, ամենայն ինչ արժան։ Հասարակաց բաղանիքներ թէեւ կան երկու հատ, սակայն չեն հաճիր անչափ պիտոյից. մեծամեծ շինութեանց ձեռնարկուք կը պակսին, վասն զի Քնայբի լոգանաց էութիւնը տեղւոյն ջրոյն վրայ չէ, եւ անոր համար իրեն հետ տեղն ալ կը դադրի ժամանակաւ այցելուներ ունենալէ։

Ամէն օր մարդ ականատես կ'ըլլայ այս լուացմանց զարմանալի արդիւնքներուն։ Մէկը կը պատմէ քեզի թէ ինքն ամիսներէ վեր գլխուցաւ ունէր եւ քանի մը շաբաթ մէջ անցեր է. ուրիշ մը թէ մէկ աչքը չէր տեսներ եւ բժիշկները չկրցան դարման տանիլ, հոս մէկ ամսուան մէջ տեսութիւն է ստացեր. միւսը թէ անդամալոյծ էր եւ դարմանէ յուսահատ եկաւ հոս, եւ այժմ քեզմէ արագ կը քալէ. ուրիշներ՝ թէ մարմնոյ վրայ անբուժելի վէրքեր կամ ջղային ցաւեր, հիւանդութիւններ ունէին, կամ ստամոքսի այնպիսի տկարութիւն, որ ամէն կերածներն ետ կու գար, կամ՝ թոքաւոր, քաղցկեղ, ուռէցքներ եւն եւն ունէին եւ այժմ լաւագոյն վիճակի մէջ են։ Մէկէն չես ըսեր որ իրեն օգուտ չէ ըրած այս լոգանքը. միթէ ասոնք ամէնքը միաբանած են զմեզ խաբելու։ Ինքը ժողովրդապետն, որ միշտ լուռ եւ բոլորովին պարզ մէկն է եւ օժտեալ բնական հանճարով, իւր վերոյիշեալ մատենին մէջ 150ի չափ հիւանդութիւններու անուանց տակ՝ կը պատմէ իրական դէպքեր, որոնք ամէն օր ալ կը հանդիպին։ Մէկն, օրինակի համար, ինձի հետ եկաւ Վէօրիսհոֆէն բաղմամեայ միզագելութեանը դարման մը գտնելու։ Ժողովրդապետը տուաւ վայրի վարդի հունտի ջուրն եւ լոգանք։ Երկրորդ օրն մեկնեցաւ ասկէ նոյն անձն ուրախութեամբ՝ բուժուած իւր ախտէն։ Կարելի էր այսպիսի բազմաթիւ իրական դէպքեր յառաջ բերել։

Ազգայնոց մէջէն անցեալ տարի Վէօրիսհոֆէն եկած է Պարսից Գեղարուեստից պաշտօնեայն ՀԻՍանկիր խան, եւ գոհութեամբ մեկնած։ Աշխարհիս ամէն կողմանէ անձինք կան այժմ հոս. իսկ նամակներ կու գան ամէն օր, որոնց պատասխանել մարդասիրաբար յանձն առած են երկու գրագիր. վասն զի ժողովրդապետը բաց ի հոգւոց հոգէն, զբաղած է հիւանդներով, ի վաղ առաւօտէ մինչեւ ցիսր գիշեր։ Քանի մ'օր յառաջ Զաբոնի կայսրուհին ալ նամակ մ'եկած էր։ Թերեւս ոմանց ցանկալի ըլլայ ժողովրդապետին հասցէն. պէտք է գրել գերմ. լեզուաւ այս հասցէին՝ Hoch. H. Pfarrer Sebastian Kneipp. *Wörishofen* (Bayern).

Ահա "կոյրք տեսանեն, կաղք գնան, բորոտք սրբին։" Կը յորդորենք հիւանդ ազգայիններն, որ եթէ հնար ունին, չդանդաղին Քնայբի „Meine Wasserkur" եւ "So sollt ihr leben" գրքերը ձեռք բերել, եւ փոխանակ բազմաձախ բաղանիքներ յանօգուտս գեղերելու կամ ի պերլին Քոխի թոյնն իրենց արեանն խառնելու, դիմեն ի Վէօրիսհոֆէն եւ իրենց բժշկութիւնը գտնեն։ Դէպ ի Վէօրիսհոֆէն, դէպ ի Քնայբ։

ԱՍՏԵՂՈՒ ՄԸ

digitised by A.R.A.R.@

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՍՏՈՒՇ-ԿԱԼԻՍԹԵՆԵԱՆ (Pseudo-Callisthenes) ՎԱՐՈՒՑ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՆՔԻ

(Շարունակութիւն։)

3.

Հայ թարգմանութեան օրինակը յեր դարու եւ իւր թարգմանիչը։

Ի վաղուց դիտուած է Խորենացւոյ Պատմութեան երրորդ գրոց Ի.Զ եւ ԻԸ գլխոց նմանութիւնը՝ Կալիսթենեայ Զ.Թ, Ճ եւ ՃԻ.Զ հատուածներուն հետ։ Այս նմանութիւնը չէր կրնար ուշադրութենէ պրծիլ. վասն զի Խորենացւոյ այս կտորներն իւր գրոց ամէնէն գեղեցիկ կտորներէն են, եւ Շապհոյ գործոց գլխաւոր մասերէն մին։ Եւ սակայն պատմութեան այսպիսի էական մասանց մէջ Խորենացի բառ առ բառ օրինակած է ասորագրագիր մը նկարագրութիւնները՝ փոխելով միայն այն կէտերը, որ կապես կարեւոր էին պատմութեան համար։ Այս պատմառաւ Աղեքսանդրի Վարուց հայ թարգմանութեան վրայ գրող գրեթէ ամէն քննիչք այս կտորներուս համեմատութիւնն ամէնէն աւելի ծանրակշիռ համարած են։ Շատ անգամ յիշեցինք Սիլուանոյութիւր գերմանացւոյն այս կտորիս վրայ գրած հատուածը։ Սակայն այն դիտակետը միայն մի մասը՝ Տիգրանակերտի առումը՝ ուսեր է եւ համեմատեր։ Քննասէրէ համեմատութեանց երեքը (թիւ. 11, 12, 13) այս մասերն են, թէեւ վերջին կարեւորագոյն կտորին միայն տեղը նշանակուած է։ Վերջապէս, ինչպէս վերը յիշեցինք՝, կարծենք՝ թէ արդէն Մագիստրոս դիտած կ'երեւայ Խորենացւոյն յիշեալ մասանց փոխառութիւն ըլլալը։

Երիս կարեւոր հատուած ի լոյս հանած է այս մասին՝ Բաղմվէպ։ Այս հատուածները դուրս մնացած են գրոցս հայ թարգմանութեան վրայ հրատարակուած գրութեանց ցանկէն՝ զոր վերը գրինք[2]. ուստի պարտք կը համարինք հոս յիշել ասանց գլխաւոր կէտերը։

Առաջինն Հ. Արսէն Վ. Սուքրեանի գրէնն հմտալից եւ անաչառ համառօտ հատուած մըն է[3], որ կը խօսի Արշակայ օրով մղուած երեսնամեայ պատերազմին վրայ ըստ Բուզանդայ։ Բուզանդ գիտէ՝ որ Մերուժան առաւ զՏիգրանակերտ, աւերեց զայն եւ ուրիշ բերդեր, եւ մինչեւ հնոյ սահմանները հանեց շրջիմներէն յԱնի։ Բուզանդայ այս մասնրամասն պատմութեան բոլորովին անմիաբան է Խորենացի, որ "զայն կ'ոչնչակերպէ... կը ձեւացրնէ՝ որ Շապուհ նոյն նամակն մը յուղարկած ըլլայ ի Տիգրանակերտ։" նամակը յիշելէն ետքը կը յաւելու հատուածագիրն այս նշանաւոր տողերը. "Գեղեցիկ նամակ մը կ'երեւայ այդ արտաքին տեսլեամբ... բայց ոչ է ի դիւանաց արքունի. Շապուհ եւ ոչ իսկ յերազէր է թերեւս այդպիսի նամակ գրել առ Հայս։ Իսկ այդ նամակը բանաքաղութիւն մ'է զոր գործած է մերս Խորենոյ ծերունին ամենեւին անվաւերական եւ շինծու զրքէ մը։ Երանի՛ թէ Երոդոտոսէ մը կամ Տիտոս Լիվիոսէ կամ Տակիտոսէ մը քաղած ըլլար. իսկ զայդ ի խերշեւատանաց ժողված է։" Այս խորհրդածութենէ ետքը կը հարցնէ հատուածագիրը՝ թէ "Ինչո՞ւ արդեւք Նոյն գիրքն անձամբ թարգմաներ է (Խորենացի) յեռոյ կամ յառաջ քան զիւր պատմագրութիւն։" Եւ այս պատասխանը կը գտնէ՝ թէ Խորենացի "կը սիրէ Աղեքսանդրի աշխարհակալութիւնն եւ շատ տեղ կը յիշէ։"

Շարունակելով իւր խորհրդածութիւնքը՝ մտադիր կ'ընէ նոյն գրիչը. "Եթէ այսչափով գոհ ըլլար մերս Խորենայի՝ թերեւս անմեղադրելի ըլլար. բայց նոյն օրինակութիւնն շարունակելով պատմական ճշդութենէ դուրս կ'ելլէ։" Կը յիշեցընէ նոյն նկարագրութեան առաջ ըլլալն "ի Բուզանդայ պարզութենէ. բայց, (կը յաւելու), ոչ ինքն հեղինակն է որ կը խօսի, այլ իւր անվաւերական աղբիւրն։ Պատերազմին կերպն ու գործիներն անգամ յունական են։" Ի վերջոյ կը կնքէ իւր խորհրդածութիւնքն այս խօսքով. "Քննագաւազ որչափ հատուած կ'ընծայեն այդ գրոց (Կալիսթենեայ), նոյնչափ եւ ոչ աւելի թերեւս՝ Տիգրանակերտի նկարագրութեան։" Այս տեղ կը դրուի սպա Տիգրանակերտի առման եւ Թեբայ քաղաքին կործանման նկարագրութիւնքը դէմ առ դէմ։ Մինչեւ թէ՝ որովհետեւ Խորենայի Թեբայ նկարագրութեան խօսքերուն կարգը տեղ տեղ այլափոխած է, մինչ դեռ հեղինակը գրած է այն կարգաւ՝ որ տպուած է Կալիսթենեայ Հայ թարգմանութիւնը, հանմանատեսութեան ինչ ինչ մասերը մինչեւ կը մնան ընթերցողին։ Սակայն այսպէս կամ այնպէս՝ Հ. Արսէն Վ. Սուքրեան առաջինն է, որ սուր դիտողութեամբ յերեւան հանած է այս կտորներուն փոխառութիւնն եւ խարեբ քննադատած։

Եթէ յիշեալ հատուածագրին ինչ ինչ խօսքերը քիչ մը խստաբան երեւան, ասոր փոխարէն աւելի ճատագովական նկարագիր ունի երկրորդ հատուածը, զոր Բաղմվէպ հինգ տարի ետքը հրատարակեց։ Հատուածիս հեղինակը Մարաբաւեան խնդրոյն, ուստի եւ Խորենացւոյ աղբերաց քննութեան պարապելով՝ չէր կրնար զանց առնել այս կարեւոր կէտը, որ "Եթէ արտաքին երեւութին միայն նայելու ըլլանք, Խորենացւոյ վրայ ունեցած վատահութիւնիս կը նուազեցնէ։" կը խօսուի հեղինակը։ Գրչիս գլխաւոր նպատակն այն է՝ որ ցուցնէ թէ Խորենացի փոխ առնելով նոյն կտորները Սուտ-Կալիսթենեայ գրքէն, պատմական ճշդութիւնը չէ ուսուցած. վասն զի կարեւոր փոփոխութիւններն բրած է նաեւ փոխառեալ խօսքերուն մէջ. իսկ իւր բրած փոփոխութիւնքն միշտ են պատմութեան եւ մանաւորի Ամիանոս հետ։ Այս հետեւութեան ուղիղ ըլլալը ակնյայտի է։ Սակայն կարծես այս հետեւութիւնն աւելի ամրապնդելու գիտմամբ՝ կը գտնենք նաեւ այն-

[1] Հանդէս Ամսօրեայ, 1891, թիւ 2, էջ 37։
[2] Հմմտ. Հանդէս Ամսօրեայ 1891, թիւ 1, էջ 7—8։
[3] Բաղմվեպ, 1878, Ա. էջ 7—14, մանաւանդ էջ 8—10։
[4] Բուզանդ, Դ. գլ. իգ։

[1] Բաղմվեպ. 1883, Բ. էջ 118—119։

digitised by A.R.A.R.@

պիսի խօսքեր, զոր ուղղութեամբ ըսել գժուար էր։ Այսպես կը գրուի թէ "Խորենացւոյ բերած նամակին եւ Տիգրանակերտի առման նկարագրութեան համեմատութիւնն ընդ թղթին եւ նկարագրութեան Կալինիկեայ՝ պարսաւական է եւ միայն անվնաս բան ից եւ ոչոյ մէջն է։" Մանաւանդ թէ՝ վասն զի խորենացւոյ փոփոխածները միայն են Ամմիանու պատմածին՝ կը հետեւցուի. "Կը համարձակինք ըսել՝ թէ Բուզանդէն եւ Կալինիկէնէն առնելի՝ Ամմիանոսէն օգտուած ըլլայ։" Իբրեւ ցուցում կը բերուի նաեւ այս. "Իրաւունքն եթէ խորենացին այն նամակը եւ Տիգրանակերտի առումը Կալինիկէնէն օրինակեց, ինչ պատճառաւ անոր անունը չմիշեց, զոր պէտք էր յիշել՝ յարգի եւ հաւատարմոյ ցուցնելու համար իւր հաւատարիքը։" Որպէս բնականապէս կը հետեւի՝ թէ որովհետեւ Կալինիկէնէի անունն անգամ չկայ խորենացւոյ մէջ՝ ուստի եւ ոչ գործածած պէտք է ըլլալ զայն։ Վերջին մեկնութիւն մ'ալ այն է՝ որ "նմանութեան նկարագրութիւնք յաճախ են. վասն զի նմանատիպ արկածք եւ պատահարք՝ քիչ շատ նմանօրինակ դրուագներ կ'ունենան։" Օրինակ կը բերուի թէ Եղիշէի եւ Բուզանդայ նկարագրութեանց շատ նման է Մակաբայեցւոց գրոց նկարագրութեանց։ Իբրեւ այն թէ Բուզանդ եւ մանաւանդ Եղիշէ գործածած չեն Մակաբայեցւոց գիրքը, եւ չեն նմանած անոր շատ նկարագրութեանց։

Այս եւ այսպիսի կարծեաց դէմ պէտք չկայ նոր ցուցումներ յառաջ բերելու։ Յայս վերջ յառաջ բերուածները բաւական են ցուցընելու՝ որ խորենացի շատ անգամ գործածած է զկալինիկեանէն՝ առանց յիշելու նոյն գիրքը։ Սակայն նաեւ յաջորդ հանմամանութիւնը կը համոզեն՝ թէ պէտք չկայ ճշմարտութիւն մը հաստատելու համար ուրիշ մը ժխտել։ Թէ խորենացի կարենար փոփոխութիւններ բրած է, կը տեսնուի համեմատեանցս մէջ. բայց այս փոփոխութեանց համար ըսել՝ թէ եւ զ գործածած է նոյն գիրքն, այս անտեղի է։

Ղեղբանդը, կ'ըսէ Կալինիկէնէ[1], Տիրոս աշրաւեց։ իսկ Տիրացիք գուները փակեցին։ Ղեղբանդը յարձակում ըրաւ, բայց յաղթուելով ի Գաղա դարձաւ, եւ անկէ նամակ գրեց Տիրացւոց։ Ըստ խորենացւոյ՝ Շապուհ կը յարձակի Տիգրանակերտի վրայ, բայց կը պարտուի եւ կը գառնայ ի Ածիրն, եւ անկէ կ'առաքէ նամակ մ'առ Տիգրանակերտացիս։ Նամակները բառ առ բառ նոյն են. իսկ այս պատասխանական մասերը քիչ շատ տարբերութիւն ունին պարագայից այլեւայլութեամբը։ Սակայն նաեւ հոս կը տեսնուի խորենացւոյ նմանած ըլլալը։ Ահա այս նախաբանական կտորին համեմատութիւնը։

ԿԱԼԻՍԹԵՆԷՍ	ԽՈՐԵՆԱՑԻ
(Ղ. Գ. էջ 47. 33—48. 14։)	(Գ. գլ. իզ. էջ 212.
"Եւ անգուսա զորաժա[2]	1—15։) "Իսկ Շապուհ գայ
ղով արարեալ հզօրՔ գայ	հասանի ի Տիգրանակերտս մեր

[1] Պատ. Ղեղբա. Ղ. Գ. եւ Ճ. էջ 47, 33—48, 30։

[2] Այս խօսքը չէ միաբան ABC բնագրաց, որ ունին. Στρατολογήσας διοχλίους ἄνδρας καταφράκτους. (զորաժողով արարեալ այս ԲՊՈ սպառազէնս։) Անյոյս հայ բնագիրն "հնգաբ.," ըմբերդրաւոնք գրչագ սխալ է փոխանակ "հնգարբ.," գրելու. սարբ սպարգոյ է V, որ կ'ընթեռնու Unde mille etiam cum cataphractis viros accipit.

հասանի ի Տիւրոս։ Կան քաղաք։ Լան ընդդէմ նորա ընդդէմ նորա Տիւրացիքն սուսեալ անցանել ընդ քաղաքն իւրեանց։... Ելեալ ի ընդդէմ կային ոչ տալ մտանել Ակէքսանդրի։ Եւ կան ընդդէմ նորա Ծուրացիքն շուրջ փակեալ զպարսպաւ զրոյցս գաղաբն։ Եւ հզոր կո

վ-ասրս-Ի-ասՏ», ընդգծ՝ կալք Ի՝Ն. ի ՅՇՆՈ սասցն Ի՝Ս ՅՍՏ (զՀՈՍ-ԹԵՔԵԱՆ՝) ՈՐՀԱԿ ԿԱՐԵՆ ՄԱԿԵԴՈՆԱՑԻՔ ԱՍ-ՏԵՂ ԿՐԵԱԼ ԸՆԴՎԵՎԱԼ ԱՄԲԱՐԱՍԱՍՈՒԹԵԱՆԴ՝»

կացէք Ի՝Ս, ի ՅՇՆՈ սասցն Ի՝Ս ՅՍՏ զՀՈՍ ԱՍՆԵ՝. ԱՅԼ Ի ԴԱՐՁԻՆ ՄԵՐՍՈՒՄ ԲԱՐԵԿԿԱՐԵՆ ՄԱՅԱԿԵ ԱՅՍԱՓԵՍ ՎԱՆԵՑԻՑ ՁՆԵԼ, ՁԼ ԿՐԿԻՆ ԵՂԻՔԻՑ ՈՐՀՆԱԿ ԽՈՒՌԱԼ ՍՍԱՀԱԿԵՂՑՆ՝»

Դժբախտաբար նամակիս վերջերը շատ աղաւաղ կ'երեւայ հայ թարգմանութիւնը. նաեւ յոյն բնագիրը այլայլեալ են, որոնց տարբեր ընթերցուածն ներքեւ նշանակեցինք։ Նաեւ խորեանցի վերջերը կամաւ այլափոխած կ'երեւայ. վասն զի իւր ընթերցուածն եւ ոչ բնագրաց միոյն հետ միաբան է եւ վերջաւորութիւն չունի։ Ասոր նշան է «Ի դարձին մերում՝» խօսքը, որ Շապհոյ աւելի յարմար է, բայց ոչ այնչափ եւ Աղեքսանդրի։

Այս նամակին եւ Ցիբրանակերտի առման նկարագրութեան մէջ խորենացի մուծած է ուրիշ գլուխ մը, զոր Աղշկանանի դէպքը կը պատմէ։ Իսկ կալիսթենէս շատ աւելի եղբը կը դնէ Թեբայ քաղաքին առումը, որմէ յետոյ կը պատմէ Աղեքսանդրի երազ տեսնելն, որ նշան էր Դարեայ առման, Դարեայ կործանումը, Դարեհի սպառնալից նամակ գրելն առ Աղեքսանդր, Աղեքսանդրի պատասխանն ու թղթեթաբերաց դէպքը։ Դարեհի իւր նախարարաց եւ անոնց գրած այլեւայլ նամակները, Դարեհի առաջին մեծ պարտութիւն, Աղեքսանդրի առաջ Ցոյնս արշաւելն Յունաստան, Իղեոն, Աբդերա եւն գալն, եւ վերջապէս Ակրագանթացւոց Ագրոնոնի մեհենին մէջ գործած միջադէպ։ Ահեկ եղբը հաղիւ Թեբաց հետ կռուիլը կը պատմէ։

(Շարունակելի։) Հ. Ե. Տ

ԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՍԻՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԻՐ ՎԻՍՆՆԱՅԻ ԿԱՑՍԵՐԱԿԱՆ ԳՐՈՏՆԸ

(Շարունակութիւն է՝ թերթ։)

26.

[Cod. Arm. 26.]

ՌՃԻԴ = 1675։

Թուղթք 139։ — Մեծութիւնն 26×20 cm. — Գրութիւնն կրկնսիւն 19×14, 5 cm. — Տողք 35։ — Նիւթ. Թուղթ պինդ եւ անոր։ — Կնքմ. կարեկազմ հին ոճով, երկու կողին մէջ տեսնն զինանշան կայ. ծիրանաւորի գլխարկ ծոփերով, վասն et apostolice զրուած,

[1] Այս վերջին խօսքը ձեռագրաց աղաւաղութեամբ պայլայլած է. ABC կ'ըսեն. Δι' ὑμῶν μαθήσονται καὶ οἱ λοιποὶ, πόσον σθένουσι Μακεδόνες πρὸς τὴν ὑμῶν ἀπόνοιαν. (թ ձէնք ուսցին եւ այլք, թէ որչափ ինչ կարին Մակեդոնացիք առ ձեր անմտութիւնդ։) Պանանպէս նաեւ V: Igitur per vos ceteris etiam magisterium procurabitur, quid virium sit in Macedonum dexteris ac fortitudine. Խորենացի վերջաւորութիւնն այլապէ գրած է։

[2] Երեթիլի օրինակ։ «Ուսցին եւ այլ քաղաքք զՄակեդոնացւոց քաջութիւն. զոր առնեն առ ձեր ամբարտաւանութիւն։»

[3] Կալիսթենէսի քով նամակը կը վերջանայ այսպէս. «Բայց է ձեր եւ առեալն յաստուածոյ հրաման անսխալ, քանզի անցից ընդ քաղաքս ձեր. զոլ լերուք բարի խորհրդով, եթէ ոչ՝ ապականեցարուք թշնամանաք։»

[4] Խոր. Գ. ԺԵ։

[5] Պատ. Աղեքս. ՃԿ—ՃԻԵ։

աչ անկիւնը Դաւն Աստուծոյ եւ ասող, ձախ անկիւնը՝ նետ, մէջտեղ՝ երկու թեւաւոր առիւծ թաթերին բոլորաւին մը վրայ դրած, որուն վրայ իսաչ կայ եւ այլ նշանք։ Տակը "1668 (՚)։» — ՀԱՆԴԱՄԱՆԴ. ընդհանրապէս լաւ։ — Գիր. բոլորգիր մեծ, տեսեւ։ — ԽՈՐԱԳԻՐՔ եւ ՍԱՀՄՆԱՍՈՒՔ ի սկզբան կարմիր։ — ԳԱՏԱՐԿ են Թղ. 10b. 62b. 63a. 63b. 129. Նոյնպէս սկիզբն 2. վերջին 3 թուղթ։ Տեղ տեղ շատ յոյժ է գրութիւնն, մանաւանդ Թղ. 135—139։ — ԺԱՄԱՆԱԿ. Ռ.ՃԻԴ (= 1675։) — ԳՐՈՂ "Նիկողայոս արքեպիսկոպոս Լեվա Հայոց։» — ՏԵՂԻ. Հռոմ։ — ՏԵՐ. գրիչը։ — ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. Թղ. 9b, 62a. 135b.

* Պատեանս է Գիրք Յեռանգրոսութեան։

1. Թղ. 1a. "Սկիզբն Աստիճանաց կղերիս կոսաց։»

2. Թղ. 4a.—9b. Փոքր աստիճանք։

3. Թղ. 11a.—62a. Ձեռնադրութիւն եւ պիսկոպոսութեան։

4. Թղ. 62b. Պատարագէն մաս մը։

5. Թղ. 64a. Կիսապարկաւագութիւն։

6. Թղ. 70b. Սարկաւագութիւն։

7. Թղ. 85b. Քահանայութիւն։

Աստղագ զատ կան քանի մը կտորներ.

8. Թղ. 125b. "Կարգ աբեմաւորաց զոր ապրաբեալ է սուրբն Դիոնոսիոս եպիսկոպոս Պամբիւլոյոյ քաղաքին, հրամանաւ մեծին Անդանի։» Սկիզբն. "Եպիսկոպոսն ասէ զաղօթս. Աստուած յաւիտենական կատարեալ իսկութեամբ։»

9. Թղ. 134b. "Աւրհնութիւն վեղարի։» Սկիզբն. "Եպիսկոպոս ասէ. Աղաչեմ զքեզ տէր Յիսուս Քրիստոս։»

10. Թղ. 136a—139a. "Կարգ իշխանութիւն տալոյ վանաց հօր Հօրն ըստ տօնարութեան ուղղափառ եկեղեցւոյ եւ ըստ հրամանի Մեծի արքայն Հօրն մերոյ Անապատաւորի։»

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ։ 1. Թղ. 9b. Փոքր աստիճանների վերջը. "Մինչեւ ցայս վայրս կարէ ամուսնանալ. եւ անսի յառաջ ոչ կարէ։ ամուսնանալ. Հիմեզերարդ աստիճանէս այսպէս իմացիր. եւ յիշեա։ Նիւեզարս Աւրեղեղոս Լեվ Հայոց զոս Յեռանգրոսիան կոչաբաց է դէն Հռոմ. Բ.Լ. ՌՃԻԴ. մարտի Իզ. ըստ հայոց է ըստ ֆռանկոց 1675. մարտի 26։» Վերջին մասէն սկսեալ նոր ձեռք մը այլեւայլ փոփոխութիւն ըրեր է, որով գժուար եղած է տակինը կարդալ. (մեր Նոյրիրով գրածն է վասն գրուածքի։) Ցակինն՝ որչափ կարելի է առեղծալ է. «... Զնիկողայոս արքեպիսկոպոս Լեվա Հայոց որ զձեռնադրութիւն... էրէլ է ի մեծն Հռոմ՝...»

2. Թղ. 62a. "Կարգաւորեցաւ այս ձեռնադրութեան գիրք ի մեծն Հռոմ. ձեռամբ մեծաւորիս Լեվա Արքեպիսկոպոսի եւ առաքնորդի Պոլսանայ. յերկրի Հայոց ազգի. Թվ. ՃԻԴ (դ՝ոլ՝ ե Ռ՝)։ մարտի. Ի. ըստ Հայոց եւ ըստ ֆռանկաց ՌՈՀԵ (—1675)։ ի մարտի ամսոյ Ի՝։»

3. Թղ. 135b. "Եւ զմեզաւոր Նիկողայոս Արքեպիսկոպոս Լեվա Հայոց եւ Պոլսանայ երկրի առաքնորդ յիշեցեք ազաչեմ՝։»

Հմմտ. Թիւ 28։ — Նիկողայոս ձեռագիրն օրինակած է ի պէտս իւր, վասն զի ՃՂՐԻ Վարդան Ցռեանեան, ինչպէս կը պատմէ Սահմանս Ռոշքա իւր ժամանակագրութեան մէջ յամին 1675 (Ձեռ. Պատ. Վիեննա, Թիւ 7 Բ։)

digitised by A.R.A.R.@

27.

[Cod. Arm. 27.]

ՌՃԾԴ = 1664։

*ԹՈՒՂԹՔ 26։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 28, 5×20 cm. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ կրկնին 20×13 cm. — ՏՈՂՔ 36։ — ՆԻՒԹ. թուղթ հին եւ շատ տեղ մաշած։ — ԿԱՁՄ. սրեւելեան քաղաքած։ — ՀԱՆԳԱՄՈՒՆՔ. շատ տեղ մաշած։ — ԳԻՐ. բուրգիթ, մինչին մաքրութեամբ։ — ԼՈՒՍԱՆՑԻՒ գծերն երեսգծեան գունաւոր։ — Մաքուր են նոյնպէս ԿՈՍԱԽՈՐԱՆՔ, ԽՈՐԱՆՔ եւ ԼՈՒՍԱՆՑԱՁԱՐԴՔ մանուշակագոյն։ — ԽՈՐԱԳԻՐՔ եւ ԺԱՄՈՅԱԳԻՐՔ կարմրաւ, ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ մանուշակ։ ՁԱՐԴԱԳԻՐՔ ալ կան։ — Թղ. 11 թիւ մը պատռած։ Թղ. 14a. Նոր ծնոք մը սրբագրութիւնն մածուցեր եւ ծանկեր է 6 տողի չափ։ Թղ. 19 լուսանցքը պատռած եւ յաշորդին վրայ կպած։ Թղ. 18 լուսանցքի վրայ ծակ կայ, եւ Թղ. 23 եւ 24 լուսանցք ըզկտած։ — ԴԱՏԱՐԿ Թղ. 1a. 26b. եւ թուղթ մը սկիզբն եւ երկու ալ վերջը։ — ԺԱՄԱՆԱԿ. Ռ՚ՃԾԳ (= 1664։) — ԳՐԻԶ. "Յոյնանէս արեղայ։„ — ՏԵՂԻ. "յերկրին Հռոմայ... որ կոչի ղէմ. ի գիւղաքաղաքին ՀՐՈՍՈՍ ընդ հովանեաւ... Ս. Ազատէնդ եկեղեցւոյս։„ — ՏԷՐ (ինչպէս յետոյ գրեալ է՝ Թղ. 26a.) "Ազիստակէս վարդապետին է։„ — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. սկիզբն մուծուած դին թղթի վրայ. ապա՝ 26a։ — ՏԵՂԵՒՈՒԹԻՒՆ։ Սկզբան դատարկ թղթոյ վրայ (մատիտով) "26 Lpl„. եւ տակը թանապաւ "Num. 4°„ գրուած է։

* Մատեանս է Պապգրիգորոյ։ Թղ. 1b. Նոր ձեռք մը ծուռումուռ գրած է վերնագիրը. "Աւրէնք արիանելոյ ի սպարք, եկեղեցւոյ Զկնի կամարոյ քահանայն պատարագ մատուցանել պարտ է այպէս խորհրդաբար զգեստաւորել„ եւն։ Վերջ՝ 26a.

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ։ 1. Թղ. 26a. բ, փղուն գրչով. "Ազատակէսվարդապետին է։„ = Ազիստակէս վարդապետին է։

2. Թղ. 26a. բ. "Գրեցաւ խորհուրդ պատարագիս ի Թասաբերութեանս հայկազան ազգի Ռ՚ՃԾ եւ ԺԳ (= 1664). ամին. ձեռամբ Յովհէս արեղայի. ի յերկրին Հռոմայ հիւսիսական կողմին որ այժմ կոչի ղէմ. ի գիւղաքաղաքին ՀՐՈՍՈՍ ընդ հովանեաւ սրբոյն Նորոգ, սուրբ ատենդ եկեղեցւոյս. յիշեցէք ի Քրիստոս։ զծնողս իմ. եւ դուք յիշեալ լիցիք արարչէն Աստուծոյ մերմէ։„

3. Սկիզբը մուծուած Թղթի վրայ՝ անընթեռնելի։

28.

[Cod. Arm. 28.]

ԺԷ· դար։

*ԹՈՒՂԹՔ 46։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 21, 5×15, 5 cm. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին 15×9, 5 cm. — ՏՈՂՔ 24։ — ՆԻՒԹ. թուղթ նոր, մաքուր փայլուն։ — ԿԱՁՄ. նոր. առաջին թղթին վրայ գրուած է՝ 589 Cl IXa. — ՀԱՆԳԱՄՈՒՆՔ. լաւ. (Թղ. 42 անջատեալ։) — ԳԻՐ. նոր նօսրգիր յոյժ։ — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ եւ ԽՈՐԱԳԻՐՔ կարմրաւ։ Անյաջող ԳԻՍԱԽՈՐԱՆ (1a.) եւ ԼՈՒՍԱՆՑԱՁԱՐՔ (14a.) կան երկու հատ։ — ԴԱՏԱՐԿ են Թղ. 1 եւ 3 թուղթ վերջէն։ — ԺԱՄԱՆԱԿ անյայտ. բայց անշուշտ ԺԷ դարէն. (հմմտ. յիշատակարան։) — ԳՐԻԶ. Գրիգոր եբէց։ — ՏԵՂԻ. անծանօթ։ — ՏԷՐ. "Ազիստակէս վարդապետ տիզբամակերտցի։„ — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Թղ. 46։

* Մատեանս է ֆէրէ ՅեռանգրոսԹեան, որուն մէջ կան.

1. Թղ. 1a. "Յաղագս հրաւիրելոյն ի քահանայութիւն։ Սահմանագրութիւնք դատարարկութեան։ — Նորածնեալ մանկանցն, որք հրաւիրեալն են յաստիճան քահանայութեան։ Խրատ հարկաւորք եւ պիտանիք արարեալ ի տէր տաճարելի. օրհնեաց նահանգի վարդ(ապետ։„) վերջ 10a։

2. Ձեռնադրութեանց կարգք։

ա) Թղ. 10a.—18a. Փոքր աստիճանք։

բ) Թղ. 18b. Կիսաարկաւագութիւն։

գ) Թղ. 21b. Արկաւագութիւն։

դ) Թղ. 29a. Քահանայութիւն։

Ընդհանրապէս համաձայն է այս ամենայն, որ կը լինայ Թղ. 46, 12, ուր կցուած է չորս տող յիշատակարան։

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ։ Թղ. 46։12. "Աւրհնեալ է Աստուած. Աստուած ողորմի ասացէք մեզաւ որ էրէ աստուանուն էրէէր էրեց որ է պ-սոսոյ։ (նոր էրէ էրէ-սոր յ-էրէրը.) ՏէրոնՆէրոյ տէս-ոբէս վարդապետ„ (-ե-սէր)։

Նոքին է անշուշտ, որ տէր էր Թիւ 27 ձեռագրին։ Հմմտ. Թիւ 27։

29.

[Ձեռագիր Ճ-ՄԲՐԻՆ ԲՆՆԵԳԻԿԵԱՆՑ ի Վիեննա։]

[N. 52. H. 15.]

ՌՃԿԴ = 1714։

*ԹՈՒՂԹՔ. 404։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 21×14 cm. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին 13×8 cm. — ՏՈՂՔ 25։ — ՆԻՒԹ. թուղթ ողորկեալ եւ փայլուն յոյժ։ — ԿԱՁՄ. նոր եւ մաքուր, արեւելեան ճաշակաւ։ — ՀԱՆԳԱՄՈՒՆՔ. շատ մաքուր։ — ԳԻՐ. նօսրգիր մաքուր եւ գեղեցիկ, միակերպ. բովանդակ գրութիւնն անաբատ եւ առանց որեւէ կեղտոտի մնացած։ — ԽՈՐԱԳԻՐՔ եւ ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ եւ գլխոց ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ կարմրաւ։ Գլխաւոր բաժանմունց սկիզբն առաջին տողք գոյնգոյն ճանապաւ, կենդանի գունով։ — ԽՈՐԱՆՔ եւ անոնց կից ԼՈՒՍԱՆՑԱՁԱՐՔՔ միայն նոր գործ մը սկսելուն. այսպէս Թղ. 10, 197a. 247b. 289a. բայց 371a չկայ։ Այս տեղերն եւ այլ գլխաւոր բաժանմանց սկիզբն կան նաեւ ՁԱՐԴԱԳԻՐՔ (թռչնագիր, եւն։) Շատ կենդանի են գոյներն եւ ի մանաւորի ոսկին։ — Սկիզբն (Թղ. 9b.) ՆՈՒԱՐ կրճնաւորի մը, թերեւս ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ։ — ԴԱՏԱՐԿ. իւրաքանչիւր գրոց վերջը քանի մը թուղթ. այսպէս Թղ. 94a (կ.սր.) 194b. 195, 196 (Թղ. 196b. Նոր ծնոք մը փորձեր է խորան նկարել՝ անյաջողութեամբ, միազոյն.) 245b. 246, 247a. 287b. 288 եւ վերջէն 4, նոյնպէս նաեւ սկիզբէն 4 թուղթ։ — ԼՈՒՍԱՆՑԱՁԻ վրայ գրուած են գլխոց թիւք տառերով, ինչպէս նաեւ թերթնկոտ թիւք՝ Ա—ԼԱ (Լ՚էրերու թիւ չկայ նշանակուած։) — ՄՂ. Թերթիէն մինչեւ նոյն մասին վերջը (Թղ. 194a) մոռցուած են ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ, նոյնպէս տեղ տեղ ալ ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ, որոնց տեղը բաց է։ — ԺԱՄԱՆԱԿ. Ռ՚ՃԾԳ (= 1714։) — ԳՐԻԶ. Եսայի երկ։ — ՏԵՂԻ. Կ՚ներեայ Կ.Պոլիս. (բայց հմմտ. ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. 3։) — ՏԷՐ. Տէր Յովհաննէս վարդապետ։ (հմմտ. Յիշատակագր. 4։) — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. Թղ. 194a. 365a. 364a.

Մատեանս է Ժողովածու այլեւայլ գրութեանց, յոլովամ կան՝

digitised by A.R.A.R.@

1. Թղ. 5. 8ամի գրոց։

2. Թղ. 10a. "Գիրք յաղագս վիշտիս գործոց արարչութեան։" Ինն կտոր է գործքը, որուն վերջն է Թղ. 194a։

ա) Ցառաջաբան հաւատիլ-խոստմանցն։ Սկիզբն այլեւայլ հոգեւոր խօսքեր դրեալն վերջը՝ կը լմննուի այսպէս (Թղ. 13a.) "Վասն այնորիկ զնոսա մեր-նութեանց որոց հաւատեցի զսակաւ բանէս զայսոսիկ եւ կարէցին ի մի ես Թարգմանիչս աղքատ եպիսկոպոս ոչիսա հաւատացեալ խորհմանելով ի լատին բարբառոյն ի հայ լեզուս ի փառս Աստուծոյ եւ ի օգուտս թիւն ընթերցողաց։ եւ արդ սկսանիմք նախ զսկիզբն բանից ծնողաց (այսպէս) մերոց ասէ։"

բ) Թղ. 58b. Երկրորդ օր։

գ) Թղ. 80a. Երրորդ օր։

դ) Թղ. 102b. Չորրորդ օր։

ե) Թղ. 114b. Հինգերորդ օր։

զ) Թղ. 120a Վեցերորդ օր։

է) Թղ. 147a. Եօթներորդ օր։

ը) Թղ. 189b. Ութերորդ օր։ Վերջ՝ Թղ. 194a։

3. Թղ. 197a. "Համառօտ հաւատոյն Ցաղագս հոգւոյ Եւ զբարութեանց նորին։" Սկիզբն. "Ասէ Աբիստոտէլ ի գիրս հոգեայ թէ հոգիս կերպիւ ինչ է։ այսինքն զի կրէ ընդունել յիւրքն զնմանութիւն ամենայն իրաց։"

Գլուխք ԾԱ։ Վերջ՝ Թղ. 245a.

4. Թղ. 247b. "Ցաղագս առաքինութեանց հոգւոյն։" Սկիզբն. "Ցեռ ասելոյ յեւութիւնէ հոգւոյն եւ ի զբարութեանց նորին եւ ի ներգործութեանց եւ ի յառաջիկայոց նորին Այժմ ասացուք ունկնդրութեանց նորին որք են որակութիւնք հոգւոյն։"

Գլուխք ԻԳ։ Վերջ՝ Թղ. 287a. "Պատարագաւ գիրքս՝ Որ յաղագս Հոգւոյ եւ զբարութեանց նորին։ Եւ առաքինութեանց։ ի փառս Աստուծոյ Հօր եւ որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ ամէն։"

5. Թղ. 289a. "Ցաղագս քնութիւն հրեշտակաց։ Նախ ինդրի թէ ամենեքին են անմարմին։" Սկիզբն. "Երեւի թէ ոչ զի այն որ է անմարմին միայն հաստատելումն առ մեզ եւն։ Վերջ՝ Թղ. 365a. "Ցայտ է ի Մատթէոս ԺԲ։ ուր ասէ. գարձայց ի տուն իմ ուստի ելի։ — այլգան բանականացի յաղագս հրեշտակաց։ ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։ որ է աւրհնեալ ընդ Հօր եւ Հոգւոյն սրբոյ։ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։"

Գլուխք ԻԵ։ Իւրաքանչիւրն ալ մանր գլխաց բաժնուած։ Վերջը Թղ. 365 կայ կոչեսոր ալիր մը, զոր տես Ճիշտոպանքրութիւն 3։

6. Թղ. 365b. Վերնագիր պակաս է։ Սկիզբն. "Մահկանացու կենաց մարդոյ զ. յատկութիւն ունի աշխարհի։ Նախ զի անդաւոր է։ Երկրորդ՝ եւ պակասեալ եւն։ Թուանգակը ըստ թուղթի, վերջ՝ Թղ. 368b։ Ուրիշի մը գործ կ'երեւայ, որուն իբրեւ շարունակութիւն է նաեւ թիւ 7։

7. Թղ. 368b. "Նորին Քաղ. ի բան սաղմոսին որ ասէ վասն մահուան։ Ահա չափով եդիր զաւուրս իմ։" Վերջ՝ Թղ. 370b։

8. Թղ. 371a. "Գանձոտ քանի։ Ներբողական բացատացութեամբ։ Ներբոխի կաթուղիկոսի Հայոց։ Ցաղագս զերազանցին էութեանց Հրեշտակապետացն որոց Միքայէլի եւ Գաբրիէլի եւ ամենայն երկնայնոց զօրութեանց։ Զոր ասնն եկեղեցիք Քրիստոսի ընդ սեղեալս համախմբեալք ուրախութեամբ։ Ի Նոյեմբերի ը.։" Սկիզբն. "Ցայսաւր երկրաւորս եկեղեցւոյ հանդիսաւորեալ քահանայապետութիւն ցնծոյ հրաշափառապէս։" Վերջ. (Թղ. 404b) "Որպէս բաժանէ եւ տայ սրբազապէս ըստ իւրաքանչիւր արժանաւորութեան ի փառս իւր յաւիտեանս։"

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ։ (Տես 2. ա։)

1. Թղ. 194a. "Ով ընթերցող. զուարդ բարի յիշեայ զիծոյն գրչի սրոյ սուտանուն Խոյի քահանայիդ. Նաեւ հանդերձ ամուսնեաւն իմով միով սղոբիւ յիշել աղաչեմ. ի սուրբ աղօթս ձեր։ Ամէն։"

2. Թղ. 245a. "Զմեղաւոր եւ զանիմաստ գրիչս ազաչեմ յիշել ի սէրն Ամենի։"

3. Թղ. 365a. "Արդ զաւ եղեւ սուրբ գրոցս որ յաղագս հոգւոյ եւ զբարութեանց նորին։ Եւ երկրորդ բան առաքինութեանց հոգւոյն։ Եւ երրորդ յաղագս բնութեանն հրեշտակաց։ Նախ ինդրի թէ ամենեքին են անմարմինք (Ուրիշ թիւ 3, 4, 5.) Ի Սուրբ աթոռոյս սարեկ ընդհվանեաւ Թ. հոգաբ եւ ութ հարիւր որոց նշխարացս ոչ ասա կան հաւաքեալ։ ի Ինքդոյ սուրբ բանարերի Պօղոս Վարդապետի. եւ քաղ գիտապետի, որդ յիշատակն աւրհնութեամբ եղեցի։ — Ազաչեմ զձեզ. յիշել զնա զանարժան Եւսէ երեց դրէց եւ զծնողսն իմ։"

4. Թղ. 404b. "Պրեցաւ գիրս. վեցորեից. հոգեաց. եւ հրեշտակաց. ի Թվոջ ՌՃԿԳ (= 1714). եւ յամենանն. Նոյեմբերի։ իզ. օրն. զչի. ի ձեռամբ նոտար յեսայեայ երէցոս։ Ի հովուապետութեան գերերջանկագունեղի. տեառն Աղեքսանդրու նախորդի երիցս երանելոյ կաթուղիկոսին սուրբ Էջմիածնի ամենայն հայոց։ Եւ առաջնորդ երկուց որոց աթոռոց սուրբ յերուսաղեմայ, եւ կոստանդնուպոլսոյ Արհի եպիսկոպոս։ ասատուածաշունչեան՝ ի վերնոնն Տեր Յովհաննէս Վարդապետս։ ամէն։"

Եթէ Ցիշատակագր. 3ին մէջ յիշուածներուն միս դնենք, նոյնը պէտք է իբրեւ յիշատակարան բուն մատենագրին նկատել. ուստի եւ Պարենի վանքն գրած է հեղինակը՝ ի ինդրոյ "Պօղոս վարդապետի։" Առով գրուեան տեղը չենք գիտնար որոշ. բայց Ցիշատակ. 4ին գրութեան կերպէն, նոյնպէս գրոց զարդերէն եւն կ'երեւայ թէ Կ. Պոլսի ըլլայ։

30.

[Հեռագիր Փր. Մի.ւլէրի։]

Իրբ ԺԷ գրչ։

ԹՈՒՂԹԻՔ 324։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 12×9 cm. — ԳՈՐՈՒԹԻՒՆ միասին 8, 5×6 cm. — ՏՈՂԻՔ 23։ — ՆՈՒԹ. թուղթ քարակ, եղեսեմ ողորկեալ, այժմ մաշած։ — ԿՆՔՍ. փայտակազմ կաշեպատ արեւելեան, ներսը բիրտ սալի։ — ՀԱՄԳԱՄՍՆՔ. խոնաւութենէ եւ հնութենէ եւն կրած են շատ թղթեր, ոմանք նաեւ ծա-

digitised by A.R.A.R.@

կոտած, պատառեալ. այսպէս մանաւանդ Թղ. 1—10, 11, 32, 34, 42, 45, 52, 89, 94, 101, 129, 148, 149, 198, 204, 226, 227, 248, 260, 261, 320—324: — ՊԱԿԱՍ են թուղթք 50—51: — Վերջը հակառակ դրութք դրուած է թուղթ մը, նոյնպէս Շաբաթոցի թղթոց մէջ մաս մ՚ուրիշ տեղէ: — ԳԻՐ. բուրգիր մանր, միակերես եւ բաւական մաքուր: — ՍԿԶԲՆԱԳԻՐՔ կարմրաւ եւ երբեմն զարդագիր, նոյնպէս լուսնցագիրք (որ կրկին են) եւ խորագիրք: — ՍԿԶԲՆԱՏՈՂՔ նշանաւոր քաժանմանց զոյնզոյն թանաքաւ եւ ՁԱՐԴԱԳԻՐՔ. ասոնց դիմաց ալ ԼՈՒՍԱՆՑԱՁԱՐԴՔ եւ մանր ԼՈՒՍԱՆՑԱՆՆԱՐՔ (բազմութիւ) գունաւոր. ոսկի կը պակսի: — ԽՈՐԱՆՔ կան Թղ. 1a: 163a. եւ ԿԻՍԱՄԽՈՐԱՆՔ Թղ. 8b. 53a. 102b. 209b. 262b. 282b. 296b. Նաեւ ՆՇԱՆՔ կան (մարմնոյն մէջ մեծ քաւական) 11b. (եղծեալ.) 32a. 52b: Ասոնցմէ շատերը մաքուր չեն պահուած: — ԼՈՒՍԱՆՑՔԻ վրայ նշանակուած են երգոց յոյժ եւ դեռ՝ հանմատութեանմէ (ո. տ. հ. եւն:) — ԺԱՄԱՆԱԿ. անյայտ, իբր ԺԶ—ԺԸ դարէն: — ԳՐԻՉ. Տէր Մարգար ոմն: — ՏԵՐ. անյայտ: — ՏԷՐ. թերեւս զրիչը: — ՅԻՇԵՍՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. Թղ· 1a. 9a. 324b.

* Մատեանս է Շաբաթոց, որուն մէջ կարգաւ կան գլխաւոր տօներու եւ սրբոց եւ այլ աւուրց շարականք: Սկիզբն. "Երգեցէք տրդիք Սիոնի:"

Թղ. 9b. Կանոնն Ասուածայայտութեան ճրագալուցի:

Թղ. 27a. "Մեծացուցէք զեհոմոս:" վերջ 31b.

Թղ. 32a. Կանոնն Քառասնորեայ Գալստեանն Քրիստոսի:

Թղ. 53a. Կանոնն Բուն Բարեկենդանի:

Թղ. 102b. Կանոնն Յարութեան Ղազարու:

Թղ. 163a. Կանոնն Պենտեկոստէի:

Թղ. 209b. "Ի վերա վիմի հաստատս շինեցեր զԵկեղեցի" եւն:

Թղ. 262b. Կանոնն Համաբերեն ամենայն մարտիրոսաց:

Թղ. 282b. Կանոնն Համաբերեն ամենայն Ննջեցելոցն ի Քրիստոս: Սկիզբն. "Աւրհնեալ ես դու Քրիստոս յարեարդ ի մեռելոց:

Թղ. 296b. Աւրհնութիւններ յարութեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: Սկիզբն. "Երգեսցուք երգ նոր Աստուծոյ փրկչին մերոյ:"

ՅԻՇԵՍՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ: 1. Թղ. 1a. տակը լուսանցքի վրայ. "Սկսեալս իմ (եմ) դու հան յաւարտս աղօթքս գրուած է:

2. Թղ. 9a, 23. "Զոյեր մրեայ ֆՆոլ (= Մարթոր) յիշել ի տէր աղաչեմ զձեզ:"

3. Թղ. 324b, 14. "(Փ)առք համագոյ միասնական. || անեղ անբաւ մի տէրութեան. || երեքանձնեայ մի բնութեան. || հօր եւ որդւոյ հոգւոյն սրբութեան. || անքաժանելի Աստուածութեան. || Որ տրկարիսի յոգնութեան. || եհաս հոգին ճշմարտութեան, || ի գծագրել զայս երգ գրան. || որ եւ կոչի սայ լարոյն || լարեալ ալուտ են զանազան. || ի տէրն սրբոցն եւ տէրունական:"

Հմմտ. Թիւ 24:

Հ. Ե Ե.

ԱՔՈՌԵՍՏԳԵՏԱՆ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՐԻՒՂԻ ՐԱԴԻՒՆԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆ ԱՒ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՆ

Ի ԱՌԱՒՍՏԱՆ

Բչափ ալ ամենայն ուրեք տիրող կարծիք էր, թէ քարիւղի աղբիւրներն ի կաւկաս տակաւ պիտի ցամաքին, սակայն ընդդէմ ամենայն ակնկալութեանց վերջերս աղբիւրներն առատութեամբ սկսան քարիւղ արտադրել: Արդիւնաբերութեան աճելովն՝ առուտուրն ու արտածութիւնն այնպէս ծաւալելու սկսաւ՝ որ ռուսական քարիւղը Եւրոպա մղելու սկսաւ ամերիկեան քարիւղին հետ:

Economiste russe թերթը Ռուսաստանի քարիւղի ստացման եւ վաճառականութեան վրայ ընդարձակ տեղեկութիւններ կու տայ, որմէ առնուած են հետեւեալքս:

Նաւթային արդիւնաբերութեան գլխաւոր վաճառատեղին է Ռուսաստան: 1869էն ի վեր, յորում արդիւնաբերութիւնը 1,685.229 պուդ էր, առ տակաւ տակաւ նշանաւոր քանակութեամբ բարձրացաւ՝

1870	1,704.465
1875	6,285.728
1880	20,736.949
1885	115,000.000
1889	206,897.000 պուդի:

Կաւկասեան արդիւնաբերութեան կենդրոնն է Պաքուի շրջակայքը՝ որ քարիւղի գրեթէ 99% կ՚արտադրէ:

Քարիւղի աղբիւրներն Պաքուէն շատ հեռու չեն: Պեղեալ վայրը 700—900 ոտքէ աւելի խորութիւն չունին: Քարիւղը կը գտնուի երրորդ խաւին մէջ (Tertiärschichte): Ամենէն նշանաւոր աղբիւրները Պալախանի եւ Սապունճիի

digitised by A.R.A.R.@

լունագաշտերուն վրայ են։ Ցամին 1888, այս երկու տեղեաց մէջ 227 առատաբուղխ եւ յորդահոս աղբիւր կար, որոնցմէ նոյն տարին 176,332.226 պուդ քարիւղ հանուած էր։ Քարիւղի աղբիւրները գլխաւորաբար Նոպէլ, Պաքուի, Կասպեան, Շիպաչիվ, Ծատուրեան եւ Առաքելեան ընկերութեանց ձեռքն են։

Պաքուի աղբերաց արտադրած անգործ նաւթն յամին 1890 Յունուար 1էն մինչեւ Նոյեմբեր՝ 192,044.202 պուդ էր։

Զտարանները մեծաւ մասամբ Պաքու են ուր առանձին թաղ մը՝ «Նիւ քաղաք» կը կազմեն. 1889ին զտարաններուն թիւը 147 էր, որոնց արդիւնաբերութիւնը 181,590.232 պուդ էր։ Ասոր $^{4}/_{5}$ը՝ 27 մեծ՝ իսկ մնացածը՝ 120 փոքր զտարաններէն ելած էին։ Ռուսաստանի այս կարգի գործատանց մէջ ամենամեծն՝ Նոպէլ ընկերութեանն է, որ քարիւղեա բնակդրկի եւ Ճարպոյ զտարան մը, ծծմբաթթուի գործատուն եւ այլն ունի։ 1889ին գործատունն՝ 15,856.690 պուդ զտեալ քարիւղ, 73.413 պուդ բնակնդրուկ, 997 պուդ գազոլին, 1,035.926 պուդ պլէւպլ իւղեր եւ 492.770 պուդ ծծմբոյ թթու արտադրած էր։

Բաց ի Պաքուի նաւթային աղբիւրէն՝ քարիւղ կը գտնուի նաեւ Տփղիսի շրջակայքը։ Հոս 1887ին՝ 175,245 ոտք խորութեամբ 85 աղբիւրք կային, որոնք 1890ին 28.660 պուդ քարիւղ տուած էին։

Եղիսաբեթուպոլսոյ նահանգին արդիւնաբերութիւնը՝ 3000 պուդ էր. նոյնչափ նուազ էր Ցաղստանինն ու Ցիտեկինը։ Քուպան նահանգի աղբիւրներն աւելի յորդահոս են։ 1889ին ասոնց արդիւնաբերութիւնը՝ 1,376.940 պուդի հասաւ։ Կայ ուրիշ տեղեր ալ նաւթ, սակայն աննշանակ քանակութեամբ՝ ինչպէս Քերչի քով, եւայլն։

Բաց ի վերոյիշեալ զտարաններէն՝ կան նաեւ 15 հատ ի Թեգերսպուրգ՝ որոնց ամբողջական արտադրութիւնն 709.634 պուդ է։ Դարձեալ ի Մոսկուա, յՕռեսա, ի Խազան եւ այլն։ Սակայն ասոնք ամենն ալ նշանաւոր չեն։ 1889ին Ռուսաստանի մէջ 203 քարիւղի զտարան կար, որոնք ի միասին 162,859.996 պուդ քարիւղ արտադրած էին։

Պաքուի արդիւնաբերութեան մեծագոյն մասն ի Ռուսաստան կը գործածուի, որ Կասպից ծովու եւ Վոլգա գետին վրայէն Ցարիցին կը փոխադրուի, եւ անկէ շոգեկառք յառաջ կը տարուի։ Ցառաջագոյն քարիւղը Կասպից ծովու վրայէն տակառներով կը տարուէր, իսկ այժմ քարիւղի փոխադրութեան համար առանձին նաւեր պատրաստուած են։ Քարիւղի փոխադրութեան համար ամէնէն աւելի միջոց ունեցողը Նոպէլ ընկերութիւնն է։ Ասոր նաւերն 6 միլ. բբլ. կ'արժեն, իսկ քարիւղի փոխադրութեան համար հանդերձեալ երկաթուղոյ կառքերը 3 միլ. բբլ.։ Ընկերութիւնս Ռուսաստանի 42 քաղաքներուն մէջ 228 մթերանոց ունի, որոնց մթերքը 1889ին՝ 12,070.200 պուդ էր։

Քարիւղն ուրիշ ճամբով ալ՝ այն է կաւ-կասեան երկաթուղուով Պաթում կը փոխադրուի։ Հարաւային Ռուսաստան գացող եւ արտածուող քարիւղը՝ ասոր վրայէն կը փոխադրուի։

Պաքուի արդիւնաբերութեան 72—74% Ռուսաստանի ներքին կողմերը կ'առաքուին, միայն մէկ քառորդն՝ այն ալ զտեալը կ'արտածուի։ Արտածութիւնն ալ այժմ շատ զարգացած է։ Ռուսաստան վառելու եղ եւ կերոսին արտածած է հետեւեալ քանակութեամբ եւ հետեւեալ տեղերը։

	1888 պուտ	1889 պուտ
Մեծն Բրիտանիա	6,019.926	6,865·848
Աւստրիա-Հունգարիա	3,941.747	4,009.675
Գերմանիա	2,775.549	2,783.058
Իտալիա	449.142	2,042.260
Բելգիա	1,508.447	1,841.428
Հոլանտա	471.257	537.842
Ռումանիա	279.406	526.784
Սպանիա	—	519.450
Դանիա	481.527	467.836
Շուէտ	411.713	349.318
Նորուէգիա	229.134	64.098
Յունաստան	12.935	46.174
Գաղղիա	169.593	45.480
Ցաճկաստան	5,267.431	7,482.907
Հնդկաստան	5,201.236	—
Հինաստան	—	1,020.290
Պարսկաստան	291.322	365.525
Ճափոն	—	329.750

Քարիւղ արտածող նաւահանգիստներուն մէջ Պաթում առաջին է։ 1888ին Պաթում արտածեց 21,053.792 պ., 1889ին 29,384.000 պուդ։ Այս տեղ առեւտրական յարաբերութիւնք այնչափ զգալի կերպով աճեցան որ պէտք է մթերանոցներն ընդարձակել։

---

digitised by A.R.A.R.@

ԱՌԵՎՏՐԱԿԱՆ ՄԱՆՐԱԼԱՒՐՔ

Ղբոնդ։ Սեւ-Եր Աշխոս ծովերու մէջ։ Ռուսական կառավարութիւնը կը խորհի Սեւ ծովին Ազովու ծովու հետ կապել նաւարկելի ջրանցքով մը, ինչպէս Օնեկա լիճն Սպիտակ ծովու հետ կապուած է։ Այս գործն ի գլուխ հանելու համար ընկերութիւն մը կազմուած է 100,000.000 ֆր. դրամագլխով, որ կը խորհի զայն կատարել եթէ 91 տարուց առանձնաշնորհում տրուի։ Աշխատութիւններն այս տարի պիտի սկսին եւ վեց տարուց մէջ ապահովապէս պիտի վերջանան։

Տոնկին վճռաբեկ է Պորտլենտ։ Պարտելնայի տաճկական ընդհ. հիւպատոսը՝ վաճառականութեան պաշտօնարանին ի կ. Պոլիս կ'իմացնէ՝ թէ տաճկական բերքերու համար վաճառատեղի մը հաստատած է նոյն քաղաքը։ Chamber of commerce journal թերթին համեմատ՝ այս վաճառատեղին գրասենեակ մ'ալ ունի, ուր ապանիացի վաճառականներն՝ ի տես դրուած անգործ նիւթոց եւ արուեստական բերքերու վրայ մանրամասն տեղեկութիւններ կրնան առնուլ։ Տաճկական վաճառքը Սպանիա մուծանելու նպատակաւ հաստատուած սպանիացի վաճառականներու ընկերութիւնն՝ այս ձեռնարկութիւնս պակաս է։ Ընդհ. հիւպատոսը կը կարծէ թէ սասով Տաճկաստան իւր բերքերն ի Սպանիա մուծանելով՝ մեծապէս պիտի շահի եւ առ հասարակ հրապարակի վրայ նշանաւոր տեղ մը պիտի գրաւէ։

Երոնտոնիան թերթէն է Տոնկոպոս։ Կ. Պոլսոյ բնդիական հիւպատոսն իւր վերջին տեղեկութեանց միջն մէջ, Բնդիոյ ընդ Տաճկաստանի վաճառականութեան զարգացման վրայ հետեւեալ ընդհանուր վիճակագրական տեսութիւնը կ'ընէ։ Ցամն 1878—1888 Բնդիոյ ի Տաճկաստան ներածած ապրանքի քանակութիւնն սաստիկ աճեցաւ։ Այս միջոցին մինչեւ կէսերը՝ որ է ըսել մինչեւ 1883, ներածած ապրանքի գինն էր 26.626.000 ֆրանք։ Իսկ յամն 1883—1885 ներածեալ վաճառքն յայտնի կը ցուցնէ յիշեալ հնգամեայ ժամանակամիջոցին համեմատութեամբ՝ իբր 5 միլիոն ֆրանքի առաւելութիւնը։

Ընդհանրապէս էրզրումէն։ Պայսեպական իրաւ մը տուին ցաւ, որ Անատոլիան երկաթուղեաց գլխաւոր վարչութեան իշխանութիւն կու տայ Առաբազարէն մինչեւ ի Լէզքէ՝ 63 քիլոմեթր երկայն գիծն շահագործելու՝ որ արդէն սկսած է կատարուիլ։ Անատոլիան երկաթուղեաց գծոյն՝ — որ Իզմիրէն մինչեւ Անկիւրիա 480 քիլոմ. երկայն է, — 103 քիլոմեթրէ աւելի շինուած ընցած է եւ գործածուելու սկսած, այնպէս որ Հայտար Փաշա-Իզմիտի գիծն ալ ի միասին առնելով՝ շինուած մասը 200 քիլոմեթրէ աւելի է։ Այս գիծն՝ որ արդէն ի գործածութեան է, արդարացուց այն լաւատեսաց կարծիքն՝ որոնք այս գծէն առեւտրական յարաբերութեանց զգալապէս ծաւալիլը կ'ակնկալէին։ Այս տարուց ընթացքին մէջ Էսկիշէհիրի գիծը պիտի բացուի։ Հիմայ շատ յառաջացած է, եւ տարակոյս չկայ որ՝ 1892ին, Հոկտեմբեր ամսոյն Անատոլուի երկաթուղիէն մինչեւ Անկիւրիա պիտի աւարտին։

Ինչ կ'ասուի գէղ է թէհերան։ Եւրոպական վաճառաց ի Պարսկաստան փոխադրութեան լաւագոյն ճամբան ցայժմ էր Տրապիզոն-Կարին-Խոյ-Թէհէրան։ Այժմ Անգղիական ընկերութիւն մը ձեռք զարկած է աւելի կարճ ճամբայ մը բանալ. այսինքն՝ Տիգրիսի եւ Քարուն գետի գետահանումներուն քով Մուհամմարա քաղաքէն նաւը պիտի փոխադրէ ապրանքը Պարսկաստանի Ահվազ քաղաքը։ Սակայն մինչեւ թէհէրան կարաւանի կառուցի սկսուած է շինուիլ. այս կառուցին կ'անցնի Շուշտէր, Տէզֆուլ, Խորամապատ, Պրուջերդ, Սուլթանապատ եւ Ղում քաղաքներէն եւ կը հասնի թէհէրան։ Այս ճամբով կարաւանն Ահվասէ թէհէրան 18—20 օրուան մէջ պիտի հասնի, ուր յառաջ 3—4 ամսու մէջ կը հասնէր։ Այս նոր ճամբով վաճառաց փոխադրութիւնը 4 անգամ աւելի արժան պիտի ըլլայ։

Ընդհանրապէս ոտաբ երկիրներու հետ վաճառականութիւնը յամին 1890։ The Board of Trade Journal լրագիրը Մեծն Բրիտանիոյ յամին 1890 օտար երկիրներու հետ ըրած վաճառականութեան նկատմամբ հետեւեալ տեղեկութիւնը կու տայ։ Ներածուած վաճառաց արժողութիւնը 420,885.695 սթէրլին էր, մինչեւ 1889ին՝ 427,595.442։ Սակայն նախորդ տարուընէ ունեցած 7,000.000 սթէրլին տարբերութեան պատճառը Economistին ըստ ինքն համեմատ՝ ոչ թէ ներածուած վաճառաց քանակութեան սակաւութիւնն՝ այլ վաճառաց թեթեւագին ըլլալն է։

digitised by A.R.A.R.@

Ներածեալ վաճառքն են՝

	գինն՝ սթէրլինով 1890	գինն՝ սթէրլինով 1890էն տարբերութիւնը։
Անասուն	11,216.333	+ 856.246
Ուտելիք եւ ըմպելիք	162,638.974	+1,557.675
Դիախոտ	3,542.949	— 430.976
Մետաղք	23,710.901	+1,626.056
Քիմիական նիւթք, ներկ եւ բնախաղախ	8,190.389	— 444.989
Իւղ	6,991.653	— 131.345
Անգործ բնիք	126,865.444	—8,136.313
Մանուածք	63,218.167	—1,045.244
Այլեւայլք	14,510.885	— 560.847

Գլխաւորաբար բամբակի եւ բրդի ներածութիւնը նուազած է, առաջինն 3,029.000, իսկ երկրորդը 2,902.000 սթէրլին արժողութեամբ։ Ներածեալ փայտը 1,658·000 սթէրլինի արժողութեամբ նուազած է։

Մեծն Բրիտանիոյ արտածած ապրանաց գինը 1890ին՝ 263,542.500 սթէրլինի հասած էր. իսկ 1889ին՝ 248,935.195ի։ Ըստ այմ աճումը 14,607.305 սթէրլին է։

Արտածեալ նիւթք

	սթէրլինով 1890	սթէրլինով 1889էն տարբերութիւնը՝՝
Անասուն	870.661	— 302.587
Ուտելիք եւ ըմպելիք	11,235.061	+ 493.732
Անգործ նիւթք	21,538.385	+4,185.389
Դերձան եւ մանուածք	112,458.178	+2,286.301
Մետաղեայ սպասք	45,251.434	+4,337.005
Մեքենայք	16,413.424	+1,139.514
Զգեստեղէն եւ սպիտակեղէն	11,285.202	— 131.134
Քիմիական նիւթք եւ դեղերայք	8,948.391	+1,015.476
Այլ նիւթք	34,541.171	+1,469.960
Այլեւայլք	1,000.593	+ 113.655

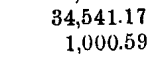

ՔԱՔՈՑՔԱԿԱՆ

ՄԱՅՈՍԻ ՅԱՍՆՈՒԿԵՑԸ

ԳԻՇՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

(Ի Հ. ՀԻՐՇՓԷԼՑԻ)

(Շարունակութիւն։)

ԳԼՈՒԽ Գ.

Տարի եւ գեղեցիկ օր մը՝ Իրիկուան դէմ՝ 1796ին՝ ի Փեդերսպուրկ Օրլովիչ Իշխանին տան մէկ շքեղ սրահին մէջ կը գտնուէին երկու հոգի. զինուորական համազգեստով եւ շքանշաններով զարդարեալ այրմ՝ եւ հագիւ եօթնեւտասանամեայ մանկամարդ օրիորդ մը՝ որ ձեռագործի զբաղած էր։ Սրահն ամենաշքեղ կերպով յարդարուած էր. թանկագին թանձր գորգեր գետինը կը ծածկէին, փառաւոր ջահ մը ձեղունէն կախուած էր, եւ ուր աչքն ուղղուէր, կը տեսնուէր հարստութեան հետ զուգեալ ճաշակ։ Այն երկու անձինքն էին տանտէրն եւ իւր ֆէոտորա աղջիկն։ Իշխանին կողակիցն՝ աղջկան ծնողէն քանի մը տարի եղբն վախճանած էր եւ հօր բովանդակ սէրն եւ խնամքը նորահաս օրիորդին նուիրուած էր, որուն քաղցր եւ ազնիւ բնաւորութիւնը նոյն իսկ պատարինէ կայսրուհէյն աչքը յինքն ձգած եւ զինքն անոր հաճելի ըրած էր։ Թերեւս իւր հօրն այսպէս աստիճանէ աստիճան բարձրանալը՝ իրեն սիրոյն համար էր, թէեւ իշխանն ալ իւր պարտուց մեծապէս հաւատարիմ գտնուելովն՝ այս շնորհաց ինք զինքն արժանի կացուցած էր։ Արքունեաց հետ գործք ունեցող ուրիշ անձանց պէս շռայլ

չէր. թէեւ հարուստ էր՝ բայց իւր առանին կեանքը չափաւոր էր. նոյն իսկ կը խօսուէր, թէ երբեմն երբեմն սեւամաղձոտութեան երեւոյթներ կը նշմարուին անոր վրայ։

Իշխանն իբր յիսնամեայ կ'երեւար. իւր կերպարանքը հեղ էր, մորուք չունէր. բերնի քովերը միայն երկու խուռներ կային, որոնց պատճառը՝ հասակը կամ թերեւս հոգեկան գաղտնի վշտեր էին։

Սրահին բարձր պատուհաններէն՝ շքեղ եւ ահագին պալատներով փառաւոր եւ յափշտակիչ փողոցը կը տեսնուէր, ուր արտաքոյ կարգի կենդանութիւն մը կը տիրէր։ Արեգակն այսօր՝ թէեւ ձմեռ, երկնից կապուտակ կամարէն յերկիր կ'առաքէր իւր ճառագայթները։ Բալխիրք՝ իրենց արծաթեայ բժժիներովն, հուժկու եւ մուշտակապատ կառապաններովն, եւ արքունական ոսկեզօծ կառքերն զիրար կը յաջորդէին սուրալով եւ խուռն բազմութիւն մը կ'երթեւեռկէր շտապաւ։

Այս վայրկենիս վայելուչ բալխիր մ'ալ կ'անցնէր. մուշտակէ թանկագին վերարկու հագած երիտասարդ մ'ինքնին կը վարէր զայն. ձեռքի խարաղանովը բարեւ տուաւ երիտասարդն՝ որուն պատասխանեց իշխանը հաճութեամբ՝ մինչդեռ Ֆէոտորա աչքն անգամ չվերցուց իւր ձեռագործէն։

"Փանինքի կոմսին դէմ հակառակութիւն մ'ունիս, ըսաւ Օրլովիչ մեղմով, այլ յանդիմանական եղանակաւ մը, կանանց եւ արքունեաց սիրելոյն հետ այնպիսի կերպով կը վարուիս, որ պաղութիւն կը ընէ. եթէ այսպէս շարունակեսլու ըլլաս, կը կարծեմ թէ կայսրուհին պիտի վշտացընես։"

"Իրեն կ'ըսեմ, թէ Փանինքի կոմսն ինծի համար շատ ընտիր անձնաւորութիւն մըն է, ծիծաղելով պատասխանեց մանկամարդ օրիորդը։ Իւր քծինքն անհոտ երփնագոյն ծաղկի կը նմանի եւ բաց ասկէ — Լաֆոն՝ երիտասարդ տեղակալը չպատմէ՞ց մեզի՝ որ կոմսն այն վայրագ տեղակալին — Գրիգորովիչի — բարեկամն է, որ ոչ շատ օր յառաջ՝ իւր արարեցութեան ժամանակը զիս թշնամանեց եւ միայն Պօղոս Մեծ-Իշխանին աղաչանաց զլխանելով զինքը բանտէն ազատեց կայսրուհին։"

"Ի՞նչ հոգ ընելու բան ունի Մեծ-Իշխանը, որ իւր պաշտօնակալներէն մին մանկամարդ օրիորդ մը վիրաւորեր է, յարեց կոմսը. ի կաչինա Գրիգորովիչէն պահանջեալ մի միայն յատկութիւնն է կարգաւորեալ վնասոր ըլլալ։ կարծեմ թէ տխուր օրեր պիտի գան, եթէ մեծն կատարինէ իւր աչուքները փակէ, ոսկին տեղի պիտի տայ արծաթոյն առվեւր եւ — ձայնը մեղմացաւ — հիւսիսոյ Շամիրամը բաւական տարիք ունի. արդէն անգամ մը — իւր թոռին՝ Շուէտի կուստաֆ թագաւորին նշանելու երիկունն — կաթուածահար եղաւ. կրնայ կաթուածը կրկնուիլ։ Բարձր ձայնիւ յառաջ տանելով ըսաւ՝ թէ կ'ուզէի զքեզ ապահոված տեսնել. կրնայ ալ ըլլալ, որ կատարինէին վախճանելովն ի Ռուսստան փոփոխութիւններ ըլլան, որով եւ ես իմ ունեցած գիրքս կորսնցընելով՝ փեսայիս տունն ապաստանարան ինդրելու ստիպուիմ, եւ կայսրուհին ալ կը բաղձայ, որ —"

"Ա՜հ"։ Ֆէոտորայի այտերն սաստիկ կարմրիլ եւ աչքերն պայծառանալ սկսան. հեռուն նրբավարտ պատանի մը տեսած էր պաշտօնակալն զգեստով։ Երիտասարդ զօրականին աչքերն ուրախ զուարթ կը նայէին աշխարհի, իսկ լայն սպիտակ ճակատը հանճարոյ ու հաստատամտութեան նշանակ էր։ Իւր գէմքը գեղեցիկ էր եւ փոքրիկ խարտեաշ ընչացք մը վերին շրթունքը կը զարդարէր։

"Լաֆոն տեղակալը, ըսաւ հայրը, եւ յետոյ ծանրութեամբ իւր դստեր վրայ սեւեռելով աչերն՝ յառաջ տարաւ. Ֆէոտորա, վերջապէս մատնեցիր ինծի այն բանը, զոր ես շատ ժամանակէ հետէ կ'իմանայի, սակայն հաւատալ չէի ուզեր։ Դուն՝ Օրլովիչ իշխանին դուստրը, կը սիրես զլաֆոն՝ որ անանուն եւ չքաւոր պաշտօնակալ մըն է։"

Ֆէոտորա ոտք ելաւ։ Իւր թխահեր գլուխը հօրը կրծոց մերձեցուց եւ գորովով կը նայէր անոր երեսպարանաց։

"Այո՛. հայրը իմ, ըսաւ զգածեալ ձայնով, ալ իմացած ես։ Լաֆոն տեղակալն էր՝ որ ինծի պաշտպան հանդիսացաւ ընդդէմ այն վայրագ եւ ժպիրհ պաշտօնակալին. Լաֆոնն էր որ զիս միւսանգամ քեզի բերաւ, երբ ինծի ընկերացող ծառան Գրիգորովիչի սրէն վախնալով փախաւ։ Սիրով ընդունեցար դուն զինքն ու նոյն օրէն սկսեալ մեր տան դուներն իրեն բացուեցան։ Ասոր բնութիւնը բոլորովին տարբեր է այն թուլասիրտ ու շողոքորթ մարդուն բնութենէն, որուն համբոյր էութիւնը եւ զգածումն արտաքին պատուադիր ձեւոց սահմանն ոչինչ իւիք կ'անցնի։"

"Լաֆոն քու այս միտութիւնդ գիտէ, հարցուց հայրը. ապահով ես, որ ինք կը հաւանի։"

"Երբեք այսպիսի խօսք մ'ըսելու չէր համարձակեր Օրլովիչ իշխանին դստեր՝ որ զինք

digitised by A.R.A.R.@

մեծ սիրով իւր տունը կը հիւրընկալէ. բայց իւր բերանին ըսել չհամարձակածն՝ աչքերն ինծի կ'ըսեն։ Սիրելի հայր, այդպէս խոյս մի նայիր. երբեք երիտասարդ եղած չեմ, երբեք նոր արթնցող սրտի յատուկ զգածմամբ՝ սիրած չեմ։ Ալէքսի Լաֆոն՝ Օրլովիչ իշխանուհւոյն սիրոյն արժանաւոր է։„

Իշխանն իւրաղջկան պատասխանէն՝ գաշուհնահար եղածի պէս ցնցեցաւ։ "Ա՛յո՛ — յարեց մեղմով — երբեմն սիրած եմ. — սոյն միշտ ակնկիրը յիս մի զարթուցաներ. — բայց յետոյ կրկնապատիկը տուժած եմ։ Այս պատճառաւս է որ զբեզ երանիկ երջանիկ տեսնել կը բաղձամ — եւ ստոյգ ալ, պատանին Լաֆոն պատուաւոր նկարագիր մ'ունի — բայց ձեր ընկերական դիւրն իրարու այնպէս անման է՝ որ ձեր երկուքին մէջ միութիւն մը յառաջ բերելու վրայ մտածելն իսկ յետին յիմարութիւն կ'ըլլար. ի՞նչ կ'ըսէ արքունիքն ու ի՞նչ կայսրուհին։„

"Կատարինէ ազնուախոհ է. սիրաս իրեն կը բանամ այնպէս, ինչպէս կը բանայի մօրս, եւ ինքն ընտրածս իւր շնորհաց մոգական գաւազանաւը կը շօշափէ եւ —„

Արահին դուռը բացուեցաւ։ "Լաֆոն տեղակալը„, ծանոյց սպասաւորը։ Թեթեւ կարմրութիւն մը պատեց Գէոտորայի կերպարանքը, մինչդեռ հայրը տեղակալին ներս մտնելուն շրջման կու տար. քանի մը վայրկեան եռքը երիտասարդ պաշտօնակալը սրահ մտաւ։

Առանց ամենեւին սեթեւեթեալ ձեւերու՝ մեծարանաց ողջունեց զիշխանն ու մանկամարդ օրիորդը։

"Ճիշտ ժամանակին եկաք, տեղակալ, ըսաւ իշխանը, հիմայ Ձեր վրայ կը խօսէինք։ Գէոտորա կը ցանկար որ դուք առաջինն ըլլաք նոր լուրն իմանալու մէջ։„

Պատանին փոքր աղջկան պէս կարմրեցաւ։

"Այդ Գէոտորա իշխանուհւոյն բարեսրտութիւնն է, ըսաւ խոնարհելով, եւ ապահով եմ որ զիս այժմէն մտանակից —„

"Կայսրուհին կը բաղձայ, որ Գէոտորա ամուսնանայ. եւ իրեն առաջարկեց Փանինսքի կոմսը։„

Աղջկան դեղնին եւ բովանդակ մարմնոյն դողալն իշխանին ամէն տարակոյսներն փարատեցին. Գէոտորան ճշմարիտ խօսած էր։

"Արդարեւ, կցեց պաշտօնակալն ոչ շատ դիւրութեամբ, այս լուրը շատ անակնկալ է։„

Ձեռքը կրծոցը մերձեցուց, իւր թէ կ'ուզէր մեղմել եւ ամաչել այն ցաւը, որ հրաբուխ բոց երկաթի պէս սիրտը կը ճմլէր։

Գէոտորա ոչ խօսքով եւ ոչ հայեցուածքով յայտնել կը համարձակէր իւր ցաւակցութիւնը, որ գրաւած էր իւր սիրտն. — թէեւ միւս կողմանէ ալ ուրախութեան զգածում մը վրան կը տիրէր։

Իշխանն՝ իրը թէ պաշտօնակալին այլայլութիւնը նշմարած չէր, խօսքը յառաջ տարաւ.

"Կ'ուզէի գիտնալ թէ ինչ կարծիք ունիք Փանինսքիի վրայ՝ որ անշուշտ Ձեզ ծանօթ պիտի ըլլայ ի ձեռն իւր բարեկամաց. առանձնասնեակս կու գաք։„

"Հրաման տուր որ երթամ, խնդրեց Գէոտորա, վասն զի եկաւ այն ժամը՝ յորում տան գործոց նկատմամբ Հարկ եղած հրամաններ տալ սովոր եմ։„

Իշխանին ձեռքը համբուրելով եւ Ալէքսիի հրաժեշտի ուրախական հայեացք մ'արձակելով՝ մեկնեցաւ սրահէն։ Իշխանն ու Ալէքսի առանձին մնացին։

Ալէքսի լռութիւնն ընդհատելով խօսելու սկսաւ։ Վերձեցաւ իշխանին եւ յուզեալ եւ դողդողուն ձայնով ըսաւ.

"Տէր իշխան, Փանինսքի պատանւոյն վրայ ունեցած կարծիքս կ'ուզէք ըսել. — ահա իմ կարծիքս, զոր համարձակ կը յայտնեմ, թէեւ ինքը կայսրուհւոյն պաշտպանեալը ըլլայ. եւ ես ասով պաշտօնակ ըլլամ եւ կեանքս իսկ կորսնցընեմ — ուրախութեամբ կը զոհեմ ամենայն ինչ, եթէ յաջողիմ Գէոտորա իշխանուհին Փանինսքի կոմսին կին ըլլալու դաժան վիճակէն զերծուցանել։ Երիտասարդ կոմսը Գրիգորովիչ տեղակալին մտերիմ ու սրտակից բարեկամն է — եւ այս յայտնի կը ցուցնէ իրեն ինչպիսի մէկն ըլլալը։ Գրիգորովիչ եւ ոչ իսկ հոգ կ'ընէ իւր մտածմունքներն աշխարհի առջեւ ծածկելու. ընդհակառակն Փանինսքի՝ որ ամէն մոլութեանց ընտանի եւ բարեկամ է, գիտէ զանոնք կաշեայ ձեռնոցներով շօշափել՝ իւր ձեռաց սպիտակութիւնն չտգեղացընելու համար։„

Ուժասպառ գադրեցուց խօսքը։

"Ընդ վայր կը յուզէք, բարեկամ, պատասխանեց իշխանը ծիծաղելով, վայրկ մի եւս՝ եւ պիտի համարէի թէ Ձեր՝ Փանինսքի կոմսին վրայ կարդացած դատապարտութեան այս վճռոյն մէջ անձնասիրութիւնն ալ մաս ունի։„

Լաֆոնի դէմքը կարմրեցաւ։

"Տէր իմ, ես — „

"Դուք պատուաւոր երիտասարդ մն էք, ընդհատեց Օրլովիչ, և Ձեր կարծիքն՝ իմ եւ դստերս կարծեաց բոլորովին համապատասխան

digitised by A.R.A.R.@

է. բայց Ֆէոտորա՝ Փանինոքի կոմսն իրեն այր չուզելու ուրիշ մասնաւոր պատճառ մ՚եւս ունի. իւր սիրտն ալ ազատ չէ, այլ մ՚ընտրած է՝ որ զինքը տմարդաց մը թշնամանքներէն ազատած է. այլ մը՝ որ ունի բաւական ազնուութիւն՝ իմանալու թէ դրից տարբերութիւն կայ, եւ գիտէ միանգամայն չարաչար չգործածել՝ իրեն բաց եւ հիւրընկալ տան մ՚իրաւունքը։ Ի մի բան՝ Ֆէոտորա Օրլովիչ՝ դուստրս Ձեզ միտեալ է։„

Ալէքսի ապշեցաւ. կը կարծէր թէ հեռուէն իշխանին ձայնը կը լսէր՝ որ զինք դիմելով ու մոգելով՝ անպատում երջանկութիւն կ՚աւետէր։

“Ի՞նձ, կրկնեց դողդողուն ձայնով, ի՞նձ, եղկելեալս եւ անծանօթիս։ Ո՛չ, ո՛չ. եղածն երազ, քաղցր երազ մըն է՝ որ զիս խաղ կ՚ընէ։„

“Ըսածս ճշմարտութիւն է, պատանի, խեղկորդս մի՛ ըլլաք, յարեց Օրլովիչ ծանրութեամբ։ Թէ առ այժմ ամուսնութիւնն չի կրնար ըլլալ, յայտնի է. Ձեզ կայսրուհւոյն կը յանձնեմ եւ Ֆէոտորա ալ իւր սիրտը գթառատ իշխողին կը բանայ եւ պատարիկեայ հզոր ձեռքը կը հարթէ կը բառնայ ամէն խոչընդոտ՝ որ Լաֆան տեղակալը գոտերէս կը բաժնէ։ Մինչեւ այն ատեն տունս Ձեզի միշտ բաց է՝ գիտնալով որ կրնամ Ձեր պատուաւորութեան վրայ վստահիլ եւ ապահով եմ թէ շահասէրութեամբ ի դերեւ չելլեր մեծարանաց հաւատիք մը՝ որ Ձեզ վստահութիւն կը շնչէ։„

“Եւ ես այս ամէն հնորհաց ինք զինքս արժանաւոր պիտի ցուցընեմ, գոչեց պատանին ոգեւորեալ։ Մրչափ բախտաւոր կ՚ընեն զիս Ձեր խոստմունները. թող տրուի ինձ առիթ՝ արժանաւոր ըլլալս ցուցընելու՝ առաքելով զիս կայսրուհւոյն իւր հաւատարիմ ծառան ընդդէմ թշնամեաց, որպէս զի արեամբս գնեմ այն պատիւն՝ որուն զիս արժանի կ՚ընեն։„

“Հայրենեաց ծառայելու առիթ կ՚ունենաք, ըսաւ իշխանը ծանրութեամբ. բայց ի՞նչպէս — Ռուսաստան Ձեր հայրենիքն է։ Ձեր անունը գաղղիական է եւ օրչափ կը յիշեմ՝ անգամ մը լսեցի որ Դուք ինքներն՝ խօսելով Ձեր մանկութեան վրայ՝ կ՚ըսէիք թէ մանկութիւնս փարիզի շրջակայքն անցուցած եմ։„

“Ճիշդ է, իշխան իմ, պատասխանեց պատանին Լաֆան, մանկութիւնս Գաղղիա անցուցած եմ մարդու մը քով՝ որուն անունը կը կրեմ, զոր եւ հօրս պէս կը սիրեմ, կը մեծարեմ. բայց ո՛չ Գաղղիա այն երկիրն է, յոր յարած ըլլամ սրտով, եւ ո՛չ այն մարդը հայրս է։„

“Առակաւոր են Ձեր խօսքերն ու հանելուկի կը նմանին. լաւ բացատրեցէք։„

“Դեռ մանուկ էի, սկսաւ Լաֆան, երբ այն ամէն բան կը հետաքրքրէր զիս, որ Ռուսիոյ հետ յարաբերութիւն ունէր։ Ջինուորութենէ ետքն՝ որուն սաստիկ սէր ունէի, գլխաւոր զբաղումն էր Ռուսաց լեզուն, գրականութիւնն ու պատմութիւնը։ Ռուսիոյ ծառայութեան մէջ զինուորը ըլլալու առաջադրութիւնը հաստատուն եղանակաւ գրոշմուած էր մտացս մէջ. եւ Լաֆան՝ զոր հայր կը յորջորջէի, զիս որոշմանէս յետս կենցնել չյաջողեցաւ ետեւ՝ թոյլ տուաւ՝ որ ուզածս ի գործ դնեմ։ Ցանուիմն տարուան էի, երբ զինուորական ուսումս աւարտեցի։ Բարձրագոյն դպրոցը յաճախած ժամանակս՝ Ռուսիոյ գեսպանին որդւոյն հետ ծանօթացայ՝ որ իւր հօր ներկայացուց խնդիրքս, եւ սոյն ազդեցիկ մարդուն միջնորդութեամբը նորին Վեհափառութեան կայսրուհւոյն բանակաց միջն դրոշակիր եղայ։ Անձկալի դատարկարակէս մեկնելու նախընթաց երիկունը՝ հրաւիրեց ինք զիս իւր սենեակը, եւ յայտնեց ինձ այն զոր ի բազմաց հետէ գուշակած էի, թէ ինք իմ հայրս չէ եւ ինձ տրուած անունն իմս չէ. զայն եւս ծանոյց թէ ծնողք չունիմ եւ թէ մինչեւ որ քսանուհինգ տարեկան չըլլամ՝ չեմ կրնար իմանալ ծնողացս անունն ու ատիճանը։ Բայց միանգամայն ինծմէ խօսք առաւ՝ որ յանձնայն կարեւոր դիպուածս՝ յորս իմ ով ըլլալս հարկ է որ իմացուի, իրեն գրեմ, գլխաւորաբար՝ ըսաւ՝ ամուսնանալ ուզած ժամանակդ, երբ ամբարտաւանութիւնն ու նախապաշարումն անպատճառ պաշտօնակալիդ արգելք ըլլան։„

“Ամբողջն ի միասին՝ վէպ մըն է, աւելցուց իշխանը քմծիծաղով. եւ ով գիտէ, թերեւս Լաֆան տեղակալին դիմակին նեղքեւ ծպտեալ իշխան մը կայ, որուն ազդակցութիւնը Օրլովիչ իշխանն իրեն պատիւ պիտի համարի։ Այս պատմութիւնը կայսրուհւոյն աչքն ի Ձեզ պիտի դարձընէ. կատարիկ խորհրդաւորը կը սիրէ։ Բայց հիմայ, յարեց ոտք ելելով, պաշտօնս զիս կը կոչէ։ Յաջութիւն, բարեկամ. Ձեր բախտը ծածուկ պահեցէք մինչեւ այն օրը, յորում խորհրդաւոր հանդոյցը պարզուի։„

Իշխանը ձեռքը պատանւոյն երկարեց, զոր Լաֆան լի մեծարանք շրթանցը մերձեցուց։

(Շարունակելի։)

digitised by A.R.A.R.@

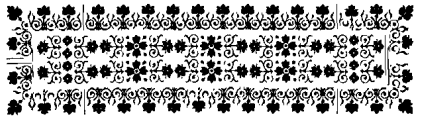

ԱՇԼԵՌԱՏԱԼՔ

ՆՈՐՈՒԼՈՒԻՐՔ

Ասեղագիտաց ժողով ի Փարիզ:

Նորերս Փարիզի ասողագիտարանին մէջ, երկնային ծրագիրը հաստատելու համար, դիտանոցի վարչին գլխաւորութեամբը համազգային ժողով մը գումարուեցաւ, որուն Գիլլ եւ Պուէքնիյիէն փոխ-գահերէց, իսկ Դրոբիա եւ Քարթուլար ընտրուեցան: Եղած որոշումն այս է՝ որ արդէն նախընթաց ժողովից մէջ երկինքի լուսանկարաւորման համար որոշուած ու սահմանուած գործերը՝ Ճուլիս ամսոյն սկիզբներն ամենայն ուրեք կրնան սկսուիլ: Journal des débats լրագրոյն ըսածին համեմատ, Փարիզի դիտանոցին երկրորդական վարչէն հնարեալ մեծ հեռադէտն (equatorial coudé), առաջին գումարման մէջ պիտի քննուէր եւ պիտի գործածուէր, որ եւ նորանոր դէնուութիւններ հնարաւոր կ'ընէ մեզի: Այդ հեռադիտով որոշ կը ճանչցուի լուսնոյ լեռներն ու խառնարանները. եւ կրնայ իմացուիլ որ լուսնոյ վրայ ոչ վերջալոյս եւ ոչ արշալոյս կայ. այլ օրուան կամ լուսոյ պայծառութիւնն ու գիշերային խաւարն անընդմիջապես իրարու կը յաջորդեն: Նորահնար հեռադէտս՝ քսան մեդր բարձր աշտարակով rue de St. Jacques-ի եւ Boulevard d'enfer-ի մէջ դեռ-զուած է, եւ ամբողջն ի միասին 400.000 ֆրանք կ'արժէ:

ՏՆՏԵՍԱԿՈՆ

Նպաստակներէն վնասուած պտղատու ծառերը պահպանելու միջոց:

Լիթէ մասաղ պտղատու ծառերն ամէն կողմանէ կրծուած են, ալ ազատութեան փորձը պարապ է, պէտք է արմատէն կարել: Եթէ ծառը տեղին տեղին վնասած է, այն բաղուած վէրքերը կարելու եւ պատուաստի զանգուածով ծածկելու է: Իսկ եթէ բազմաթիւ ծառեր կրծուած են, այնպէս որ պատուաստին գործածութիւնն աւելի թանկ բլլայ, այն ատեն ազնիւ եւ կովու ազբէ բաղադրեալ խիւսով այն վէրքերն առատապէս օծելու եւ հատ կտաւով կամ ասոր նման նիւթով կապելու է, որպէս զի ծերը վրան հատատուն մնայ: Ծառերու բազմաթիւ վէրքերն այս միջոցով միայն կարելի է բուժել:

Կռնակը տաք պահել:

Երիկամունքն մարմնոյ շատ կարեւոր գործարանները մէկն է, եւ ի բնութենէ իւրմէ տաքութիւն կ'ուզէ: Անոր համար առողջ երիկամունքն ճարպով մը պատած կ'բլլայ: Եթէ երիկամունքն ցուրտ առնու՝ իւր մանրիկ գործուածներուն մէջ արեան շրջանը կը տկարանայ եւ կը դադրի, այնպէս որ արիւնն իւր սպիտակուցը կը կորսնցընէ: Սպիտակուցը կենաց ամենակարեւոր տարրերէն մին է, որմէ կախուած է մարմնոյ զօրութիւնն: Եթէ սպիտակուցն պակսի, մարմնոյ վիճակը մեռեցած է, եւ մարդ կը հիւծի կը մաշի: Այս պատճառաւ, մանաւանդ հասակաւորաց համար, կարեւոր է կռնակը միշտ տաք պահել: Ամենուն ծանօթ է որ ցուրտ հով մը շատ դիւրաւ կռնակը պաղեցընել: Պտնակը պատուհան կամ դուռ մը դարձնելով նստին շատ դիւրաւ կրնայ այս ցրտաւութիւնն յառաջ բերել: Անոր համար կռնակը լաւ պաշտպանելու է միշտ ցրտոյ դէմ, եւ 50 տարիէ աւելի հասակ ունեցողն շատ լաւ կ'ընէ եթէ բրդեղէնով մը նոյնն ամրացընէ: Կուրծքի հիւանդութիւն ունեցողներէն շատերն իրենց կուրծքն ամրացընելով կը կարծեն որ ազատ կը մնան ցրտաւութենէ, մինչդեռ եւս աւելի կռնակը պատսպարուած չէ:

ՄԱՆՐՈՒԼՈՒԻՐՔ

Հսկայ լրագիր մը:

Նիւ Եորքի The World լրագիրն օրը 300.000 օրինակ աւելի կը տպուի եւ այս թիւն երբեմն մինչեւ կիսինը կը բարձրանայ: Լրագիրը հասարակ օրերը 16, իսկ կիրակի օրերը մինչեւ 48 մեծադիր էջ ունի: Անցեալ տարուան Հոկտեմբեր ամսոյն մէջ Յայտարարութիւնք 2020 սիւն բռնած էին: Լրագրոյն խմբագրութեան խումբը 16 խմբագրապետ, 200 տեղական լրաբեր եւ 500 թղթակից ունի: Լրագիրն 12 արագատիպ մամլով կը տպուի օրանք 1—2 ժամուան մէջ կրնան գործքն աւարտել: World-ի խմբագրութեան շէնքն հսկայ աշտարակի մը կը նմանի, որ 24 դատկոն ունի եւ է Նիւ Եորքի ամենաբարձր շէնքն, որ երկաթէ եւ քարէ միայն շինուած է, եւ ամենաշքեղ եղանակաւ զարդարեալ ի ներքուստ, եւ լեկտրականութեամբ կը լուսաւորուի եւ շարժով կը տաքցուի: Մեքենայք գեղանայարկին մէջ են, շարելու արտիներն՝ ուր 300 գրաշարք կը գործեն՝ երկուասանեակրդ դատիկոնին մէջ են. իսկ խմբագրութիւնը՝ վերը գմբեթաձեւ կամարի մը մէջ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Վիեննա, 29 Ապրիլ 1891:

Ամենայն սկիզբն Աստուածոյ ընդարձակ անգիտակցութեան զաղթականութիւնք միացան դաշնադրութեամբ եւ մի հասարակապետութիւն կազմեցին՝ պահելով իւրաքանչիւրն իւր ցայժմ ունեցած անկախութիւնը: Անգլիա եւ Իտալիա դաշնադրութեամբ մի սահման գծեցին իրենց

digitised by A.R.A.R.@

զաղթականութեանց Ափրիկէի ենթովպական կողմանց. բայց Մենելիքի առած նոր դիրքն նպաստաւոր չէ Իտալացւոց:

Ամսոյս մէջ Պոնապարդեան գերդաստանին գլուխ՝ Յերոնիմոս Նապոլէոն իշխանին մեռնելովն՝ Գաղղիոյ պոնապարդեան կուսակցութիւնը միացաւ, եւ իշխանին անդրանիկը՝ Վիկտոր իշխան այժմ՝ գլուխ է նոյն գերդաստանին եւ թեկնածու Գաղղիոյ: Թէեւ հայրն զՎիկտոր իշխանը ժառանգութենէ զրկելով՝ ժառանգ դրած էր երկրորդ որդին՝ Լուդովիկոս իշխանը.

† ԿՈՄՍ ՀԵԼՄՈՒԹ ՖՈՆ ՄՈԼԹՔԷ

բայց վերջինս ճանչցաւ իւր երէց եղբօր իրաւունքը:

Գերմանիայ համար մեծ կորուստ է հռչակաւոր ՄՈԼԹՔԷ սպարապետին մահը, որ ամսոյս 24ին առանց հիւանդութեան՝ կանթուածէ մեռաւ:

Կոմս Հելմութ Մոլթքէ (Hellmuth v. Moltke) ծնած է 1800, Հոկտ. 26ին Մեքլեմպուրկի Փարխիմ՝ (Parchim) քաղաքիկը: Իւր զինուորական ուսումն Քոփէնհակ առաւ, եւ դանիական բանակին մէջ սպայ եղաւ 1818ին, եւ յաջորդ տարին օլտէնպուրկեան գնդին մէջ մնաւ: Մոլթքէ քիչ մ՚ետքը թողլով իւր այս երկրորդ հայրենիքը՝ դարձաւ ի Բրուսիա, ուր 1832ին, Մարտ 30ին իբրեւ առաջին-տեղակալ առաջ զօրապետաց կարգին մէջ մնաւ, եւ 1835ին զօրագլուխ անուանուեցաւ:

Այս միջոցէն ետքը Հելմութ Մոլթքէ ըրաւ իւր ճամբորդութիւնն ի Տաճկաստան, ուր չորս տարի կեցաւ. ՝ուրոյն գրքով մ՚ալ 1841ին հրատարակած է յետոյ իւր Փորը Ասիոյ ճամբորդութեան արդիւնքը: Եգիպտական-տաճկական պատերազմին ժամանակ օգնական եղաւ Հաֆիզ փաշա սպարապետին: Բայց երբ Մ՚ոքնայ քով Իպրահիմ՝ փաշա 1839, Յունիս 24ին յաղթեց Տաճկաց, նոյն տարին մեռնելով նաեւ Մահմուտ Բ. Սուլթանը՝ փոխուեցաւ քաղաքական դիրքն. եւ Մոլթքէ իւր քրուսացի ընկերաց հետ նոյն տարին Սեպտ. 9ին ճամբայ ելաւ հայրենիք դառնալու:

Երբ ետքը՝ 1858 Հոկտեմբերին մեռաւ Բրուսիոյ առաջ սպարապետն՝ զօրավարն Ռայհէր (v. Reyher), անոր յաջորդ եղաւ Մոլթքէ, եւ ասով գլուխ անցաւ Բրուսիոյ բանակին: Այս ժամանակէն կը սկսի իւր հռչակաւոր գործոց շարքը, որովհետեւ 1864, 1866 եւ մանաւանդ 1870—1871 տարիներուն մէջ իւր ցուցուցած պատերազմական հանճարովն եւ յաջողութեամբը եղաւ աշխարհիս ծանօթ ամէնէն հռչակեալ զօրավարներէն, եւ դարուս վերջին կիսուն՝ ամէնէն մեծ ռազմագէտը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐԻԱՅԻ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԳՊՐՈՑԱԿԱՆ — Ռուսական դպրոցներն ի Կաւկաս. 129:

ՀՆԱԽՕՍՍԱԿԱՆ — Լէմիածին. 136: (Պատկերաւ.:)

ԹՎԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ — Քանայք ժողովրդապետին ջրաբուժական դարմանը. 144: (Պատկերաւ.:)

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ — Ստոյն-կալիսթենեայ (Pseudo-Callisthenes) վարուց Աղեքսանդրի ուսումնասիրութիւնք. 147:

ԳՐԱԿԱՆ — Հայերէն ձեռագիրք Վիեննայի կայսերական գրատան. 149:

ԲՐՈՒՍՈՍԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ — Քարիւղի արդիւնաբերութիւնն ու առուտուրն ի Ռուսաստան. 152:

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՄԱՆՐԱՄՈՒՐՔ 154:

ԱՅԼԱԶԳԱԿԱՆ

ՄԱՅԻՍԻՆ ՏԱՍՆՈՒՎՑԵՑ. Պատմական վէպ. 155:

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՄՈՒՐՔ — Ատեղագիտաց ժողով ի Փարիզ. 159:

ՏՈՏԵՍԱԿԱՆ — Նապաստակներէ փնտռուած պտղատու ծառերը պահպանելու միջոց. 159: — Կոնակը տաք պահել. 159:

ՄԱՆՐԱՄՈՒՐՔ — Հսկայ լրագիր մը. 159:

ՔԱՂՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ 159: (Պատկերաւ.:)

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՂ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ԽՄԲԱԳԻՐ

Հ. ՌԱՓԱՅԷԼ Վ. ՊԱՐՈՆՅ

ՎԻԵՆՆԱ· ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

ՏԱՃԿԵՐԷՆ ԳՐՔԵՐ

**Բրաշամբեն դուրսանը. 1812. —.—։
**Ընիկ. թարգմանիչեր. 1800. —.—։
Ամենէ գասիսի. Գանրաս Գրանանէնին պիր հիբեայէսի. ա-մաման լեսանլիսան թերթիմէ. 1872։ — թղթկդմ. —.50, կիսլթ. —.75։
**Դպրատուն գրքոյրը. 1847։
Եեին տուա քրիմապը. 1839. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.25, լթկդմ. 2.45, կիլդ. 2.90, կշկդմ. 4.50, կշկդմ. ոսկ. 6.—։
Էսմրի Էվլիյա. (Վարք սրբոց.) ի Մխիթ. Մխարանից. 2 հատոր. 1846 եւ 1870. — թղթկդմ. 6.—, կիսլթ. 6.70, կշկդ. 8.—։
**Թէմիսթի օրէն հիբեայէթի. 1812։
**Թէֆէրբիրլէր. Գ հատ. 1845։
Թիւրք մէ Ֆրանսըզ մէ ալմանմ լեսանլէրինէն միւրէթ-թեայ մի գեայէնէ քրիմապը. ի Հ. Սամուել Վ. Գա-թրլրեան. 1855. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.40, կշկդ. 2.90։
Թովմաս Գեմրաքի. Ա տպ. 1803 Բ տպագր. 1839. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.30, կշկդ. 2.90։
Լէյալիի Օգոստինոս (Գիրլերը Ս. Օգոստինոսի.) Ենգարէ եպիսկոպոսու Ամաքելեան կարապետ. Վ. թէրճիմէսի. 1881. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.30, կշկդ. 2.90։
Լաբրա մբէիրամի լարը. Ենգարէ եպիսկոպոսու Ամաքելեան կարապետ Վ.ին թէրճիմէսի. 1881. — թղթկդմ. 1.50, կիսլթ. 1.75, կշկդ. 2.50։
Խաչ եօլլանուն գիրարէթի. Ե տպ. 1825. — թղթկդմ. 1.50, կիսլթ. 1.75, կշկդ. 2.50։
**Ս. Կղեմէնտի վարքը. 1816։
**Ս. Կղեմէնտ տարուզ կիւնլիւք մնաքեանի տուա. 1796։
*Ն. Կոմիտաս քահանանը վարքը մէ նամատակուրիւնու. Ակվերեան Սոսիեան Վ.ուն. Թր. 1798. Դիր 8. եր. 44. — թղթկդմ. —.50, կիսլթ. —.75։
**Հէնենեմ աղբիւր. Թր. 1783։
**Հէնենեմ իւսէրինէ իւչ քարոզաց. Թր. 1784։
Պապազանեանցինին (Թեովմէսքեան Պարիսա՝) կէնէլէրի. ի-թարլիսի լեսանքնան Գ. Վ.ին թէրճիմէսի. 1862. — թղթկդմ. 1.—, կիսլթ. 1.25։
Պաշի Պէրեէմ, ի Մխիթ. Մխարանից. Բ. տպ. 1836. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.25, լթկդմ. 2.50, կշկդ. 3.—, կշկդմ. 4.25, կշկդմ. ոսկ. 5.50։
Պանուկ Ցիսուսուն իզդէթինէ տօգուզ կիւնլիւք օրուանամագ տուպարբ. Գ. տպ. 1832. — թղթկդմ. 1.—, կշկդ. 1.25։
Մէգէչէպէ գարալը սեօզլէրէ ճէվապլէր. Ցերվիշեան Հ. Պա-նուսէ Վ.ին թէրճիմէսի. 1866. — թղթկդմ. 1.50, կիսլթ. 1.75, կշկդ. 2.50։
**Պէրիթէպ գրզպարբէրն եաշամաքնա տարբ դասիհպեթէր մէ տուպէր. 1876. Դիր 8։
Պատմական աղօթք քրիմապը. Ցիրացու Եղիազարբն թէր-ճիմէսի. Դ տպագր. 1820. — թղթկդմ. 1.—, կշկդ. 1.25։
*Ցիսուսուն եիրէչինին իզդէթինէ տօգուզ կիւնլիւք իպա-տէթի. 1826. — թղթկդմ. —.50, կշկդ. —.75։
Ցիսուս էֆէնտիմիզին մի.պարէք եիրէչինին եօրթուսունա տօգուզ կիւնլիւք հաղարլարգ. Ամաքելեան Ս. Վ.ին թէրճիմէսի. 1874. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.25։
**Ցովսէփ գէղեցիկ. (ամկ.) 1809։
**Պիտուլիա չէՀրինին խելաս օլմաքը. 1812։
*Վանքեթուլլահը միտիզէթլէրինին քրիմապը. Թրգմ. ի Հ. Սեբեան Վ. Պարաց. 1818. — թղթկդմ. 3.—, կիսլթ. 3.35։
**Ս. Վիլհելգիոս Ֆէրբերինին վարքը. Ցիրացու Եղիազարբն թէրճիմէսի. 1835։
Տուա քրիմապը ազիզ Պիքիրին մէ Ս. Յովսէփին իպատէթ-կիւրարբը իչին. Ենգարէ եպիսկոպոսու Ամաքելեան կարապետ Վ.ին թէրճիմէսի. 1881. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.25, լթկդմ. 2.50, կշկդ. 2.85, կշկդմ. 4.50, կշկդմ. ոսկ. 6.—։
Բուհանի թարգիմանի. Գ. տպ. 1861. — թղթկդմ. 1.—, կիսլթ. 1.25, լթկդմ. 1.50, կշկդ. 1.85, կշկդմ. 3.50, կշկդմ. ոսկ. 5.—։
Քրիստիան գրամատիկա. 2 հատոր. — թղթկդմ. 3.—, կիսլթ. 3.35, լթկդմ. 3.80, կշկդ. 4.—, կշկդմ. 5.50, կշկդմ. ոսկ. 7.—։
— Բ հատ. առանձին. — թղթկդմ. 2.—, կիսլթ. 2.25, կշկդ. 2.50։
Քրիսթիան թէֆէբրիւլէրի. Ցերվիշեան Հ. Պանուսէ Վ.ին թէրճիմէսի. 1875. — թղթկդմ. —.75, կիսլթ. 1.—։
Քրիստոնէական վարդապետութիւն ոսկի. Ը. տպագր. 1849։ Գիր 24. — թղթկդմ. —.50, կիսլթ. 60։
— Նոր համառօտ. 1852. — թղթկդմ. —.10, կիսլթ. —.15։
**Ս. Օգոստինոսուն եօսթիւնին իրվայէթի. 1816։
**Ս. Օգոստինոսուն իւչ քրիմապէրի. 1814։
**Օն իքի թաբ. 1806։
Ֆէքիր տուսաքնա միւթեալիդ հագգ մատուէլէր. Թ. Ա. Ցերվիշեան Հ. Պանուսէ Վ.ին թէրճիմէսի. 1881։ — թղթկդմ. —.50, կիսլթ. —.75։

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԳՐՔԵՐ

Abécédaire (nouvel) français. 1853. —.25.
Armeniaca I. Das Altarmenische ein Beitrag zur indo-europäischen Lautlehre. Anhang Altarmenisch-Baktrische Etymologien; von P. Seraphin Dr. Dervischian, Mitglied der Wiener Mechitharisten-Congregation. 1877. 5.—.
Byzantinische Denkmäler, I.: Das Etschmiadzin-Evangeliar. Beiträge zur Geschichte der armenischen, ravennatischen und syro-ägyptischen Kunst. Mit 18 Illustrationen im Text und 8 Doppeltafeln von Dr. J. Strzygowski. Wien, 1891. 4°. VIII. 128. fr. 18.—.
Dhidhaskalia (i) christianiki. 1.—.
Dhrómos (o) tu stavrú. 1855. —.50.
Dizionario (nuovo) italiano-frances-armeno-turco. 1816 15.—.
Dottrina (la) cristiana. 1852. —.50.
Ecclesiae ephesinae de obitu Joannis Apostoli narratio, ex versione armeniaca saeculi V. nunc primum latine cum notis prodita. Curavit P. Josephus Catergian. 1877. 1.—.
Filosofia (i) christianiki. 1845. 1.—.
**Grammaire française (Elements de la), III. Classe. 1853.
— IV. Classe. 1853.
Grammatica italiana (i primi elementi della) 1820. 8°. —.75.
**Guide de conversation, français-anglais-armen.-turc-allem.-ital. 1864.
Guide de conversation, turc-français-allemand. 1855. 8°. 4.—.
Historia doctrinae catholicae inter Armenos, unionisque eorum cum Ecclesia romana in concilio florentino. Auctore Dre Alexandro Balgy, Archiep. Acridensi, ex Congr. Mechith. Vienn., S. C. de pr. fide Consultore, 1878. 3.50.
**Imera (i) aghiasméni. 1846.
**Mese (il) di Maria. 1849.
Mimisis (i) tu J. Chr. 1820.
**Officium hebdomadae sanctae. 8° 1856. 2.—.

Γυμνάσματα νεωτέρας ἑλληνικῆς καὶ γαλλικῆς ἀναγνώσεως. Exercices de lecture grecq. et française. 1855 . . . . . 1.—

J. A. *E. Ταςταβίνου Σειρὰ ἑλληνικῶν μαθημάτων.* 1856.

Α'. Ἀλφαβητάριον. . . . . . —.50
Β'. καὶ Δ'. Γραμματικὴ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης. . . . . . 1.—
Γ'. καὶ Ε'. Γυμνάσματα ἐπὶ τῆς γραμματικῆς 1.—

Νέον λεξικὸν τετράγλωσσον τῆς ἑλλην., ἰταλ. ἀρμεν. καὶ τουρκικῆς γλώσσεως. 1848. . . . . 15.—

Εγχειρίδιον Γερμανο-Ἑλληνικὸν ὑπὸ Ἀναστασίου Α. Μακρύ. Deutsch-griechisches Handbuch, von Anastasio A. Makry. . . . . 2.—

digitised by A.R.A.R.@

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ "ՀԱՆԴԻՍԻ,,

ԱՏԱՆԱ — Ս. Հ. — Ընդունեցանք Ձեր ապահովագրամակը ներփակելովն հանդերձ:

ԹԷՀԷՐԱՆ — Ռ. Ը.., — Ընդունած ենք Անգդիոյ վրայէն ուղարկուած դրամն:

ԵՅՍՔ — Ս. Մ. Ք. — Ձեր խնդրած թուերն ուղարկեցինք երկրորդ անգամ:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

МАРРЪ Н. — Историческая грамматика современнаго армянскаго языка города Тифлиса. Изслѣдованіе А. Томсона, магистра сравнительнаго языковѣдѣнія. С.-Петербургъ 1890. XII. 263 стр. 8°. (Отдѣльный оттискъ изъ „записокъ восточн. отдѣл. имп. русск. археолог. общ.“ томъ V. стр. 307—321)

ՌԻԿԻՆ ԲԼԻՋԻ — Ռուսական Հայաստան կամ Արարատի աւազանը. Ուրմիա լիճ եւ Առաջաւոր Ասիա: Թարգմ. Միսաքան: Վաղարշապատ, Տպագ. Էջմիածնի, 1891 (1890): 12°, Երես Դ. 166: Գին՝ 30 կոպէկ:

ԿԱՐԱՄԶԻՆ — Թշուառ Լիզա: Թարգմ. Միքայէլ Բէգլարեանց: Թիֆլիս, Տպագ. Տ. Նազարեանի, 1891: 12° Երես 47:

ԾԱՏՈՒՐԵԱՆ Ա. — Բանաստեղծութիւններ: Հրատարակեց Աթանաս Ծաուէարեան: Մոսկուա, Տպագ. Մ. Բարխուդարեան, 1891: 12° Երես 175: Գին՝ 50 կոպ:

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ "ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԻՍԻ,,

ՎԻՐԵՆՆԱ,	*Մայր Վանք Միաբանութեան:*
„	*Պր. Զատիկ Բորբոյիէ:*
Կ. ՊՈԼԻՍ,	*Վանատուն Միաբանութեան:*
„ „	*Քրիստոնեայ Պոլսոյ եւ Ցակոբ Աղայք:*
ՋՄԻՐՆԻՈՅ,	*Վանատուն Միաբանութեան:*
ԱՅՏԼԻ,	*Վանատուն Միաբանութեան:*
ԿԱՐԻՆ,	*Հ. Եռգոտեանց Վ. Անդրիկեան:*
ՏՐԱԳԻԶՈՆ,	*Հ. Համազասպ Վ. Զարմանեան:*
ՍԱՄՍՈՆ,	*Ցակոբ Լիֆ. Մինիկօզեան:*
ԿԻՐԱՍՈՆ,	*Ցովկ. եւ Գալոստ Գ. Խոջեան:*
ՄԱՍՍՈՒՆ,	*Ցովհ. Թ. Լիֆ. Գալուստեան:*
ՑՕՂԼԻՍ,	*Պր. Ցովակիմ Զաքարիայեան:*
ՊԱՅՈՒՄ.	*Առաքել Լիֆ. Սարդարեանեան:*
ԱԾՍԼՑԾԱ,	*Պր. Կարապետ Պողոսեան Քօսեանց:*
ՊԻՍՏԻՖՈՐՍԿ,	*Տ. Աբրահամ Քհ. Եղիազեանց:*
ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ,	*Տ. Քրիստափոր Քհ. Թուանգայեանց:*
ՄԱՆՉԵՍՏԷՐ,	*Պր. Ցովհ. Անդրէասեան:*
ԵԱՇ,	*Պր. Սողոմոն Դրամէրեանց:*
ԿԱԼԱՑ.	*Տ. Ղեւոնդ Քհ. Փափազեան:*
ԱՍՏՐԱԽԱՆ,	*Պր. Ստ. Պ. Սանդրբեկեանց:*
ԷՍԿԻՇԵՀԻՐ,	*Ցովհաննէս Լիֆ. Պալթմազեան:*
ՔՈՒԹԱՅԻՍ,	*Պր. Կարապետ Ք. Սլիեան:*

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՑԷՆ

A la Rédaction de la Revue „Hantess“
Au Couvent des RR. PP. Méchitharistes
à **Vienne** (Autriche)
VII. Mechitharistengasse, 4.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԵՆ ԱՄՍԱԹԵՐԹԻ

ԹԻՒ 4 ԱՊՐԻԼ 1891

ԶԼՈՒԿ. ՊԱՐԱՆԵԱՆ — Վարդան Ց. Լուսաբեան Արքեպիսկոպոս . 97
Տր. ԱՆՏ. ՄՈՒՆԱՐԵԱՆ — Ադաթանգեղոս Հայ պատմագիրը . 100
ԿՈՄԱ ԿԷՋԱ ԳՈՒՆ. — Նոր պարբերէներն արական ու հայադամանիքները . 104
ՑՈՒԼԻՈՍ ՌՈՒՏՅԱՆՍԿԻ — Երազ էր (քանաստեղծութիւն). . 108
ԿԼԱՐԱ ԳՐԻՉԵԱՆ — Երեւոյթ եւ իր. Ա. . 109
ՑԱԳՈՎԲ ՄԱՐԳՈՎԻՉԵԱՆ — Աբաւաւոյ ու Ցիրան. . 114
ԽԱՉԻԿ ՍՈՒԿՈՒՆԵԱՆ — Մեր կրօնական էնկերութիւններն գ. . 119
ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՒՐԵՂ. — Բաց նամակ ու խմբագիրն . 122

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐՔ

Զգեստուց լուսլութեան լուփաւորութիւն . 123
Երաւաքմոյ ժողովուրդը . 124

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏ

Վարանեալ արեւելագէտ մը. . 124
Երկու հին մեռագիր . 124

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵՆՑԱՂ

Հունգարիա եւ Արեւելք . 124
Մեր արտաքին վաճառականութեան ազդակն. . 125

ԻՆՉ ՆՈՐ ԲԱՆ ԿԱՑ ՀԱՅՈՑ ՎՐԱՅ

† Մարգիսոս Գրիգորեանեան կանոնիկոս . 126
Լազարեան Հնմարանը . 126
Ընդհանուր ու տանկական վերանորոգութիւնք. . 127
Մելքոն խան . 127
Ցակոբ փաշա . 128

Հունգարական ամսաթերթին տարեկան գինն է 10 ֆրանք։ — Բաժանորդագրել ուզողը խմբագրութեան դիմելու է այս հասցէով՝ Szongott Kristof urnak. SZAMOSUJVAR (Hongrie).

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

ԲԱՐԳԱՐԱԿ ԳԱՂԱՓԵՐԷՆ-ՀՈՑԵՐԷՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ ԵՒ ԳԻՇՈՒԹԵԱՆՑ

ԵՒ

ԳԵՂԱՑԻԿ ԳՊՐՈՒՆՔԵԱՆՑ

ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՐ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՐԴ ՑՈՒԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ընտիր թղթի վրայ, մեծաւորապէս 1300 ձեւերով, մեծադիր քառածալ, մօտ 300 թերթերէ բաղկացեալ: Ի վերջ Երկրորդ Հատորին՝ յաւելուած Հայերէն-Գաղղիերէն Բառագրոց:

ԳԼՈՒԽ ԳՈՐԾՈՑ

Հ. ՄԱՆՈՒԷԼ ՎԸՐԳԷՊԵՏԻ ՔԷՋՈՒՆԻՈՑ

Լոյս տեսած է Առաջին Հատորն 150 թերթ, 627 գեղեցիկ ձեւերով: Բացուած է բաժանորդագրութիւն Երկու Հատորին ի միասին:

ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

*Ա. Կանոնիկի վճարու